

AZ ÁLTALÁNOS LÉGKÖRZÉS

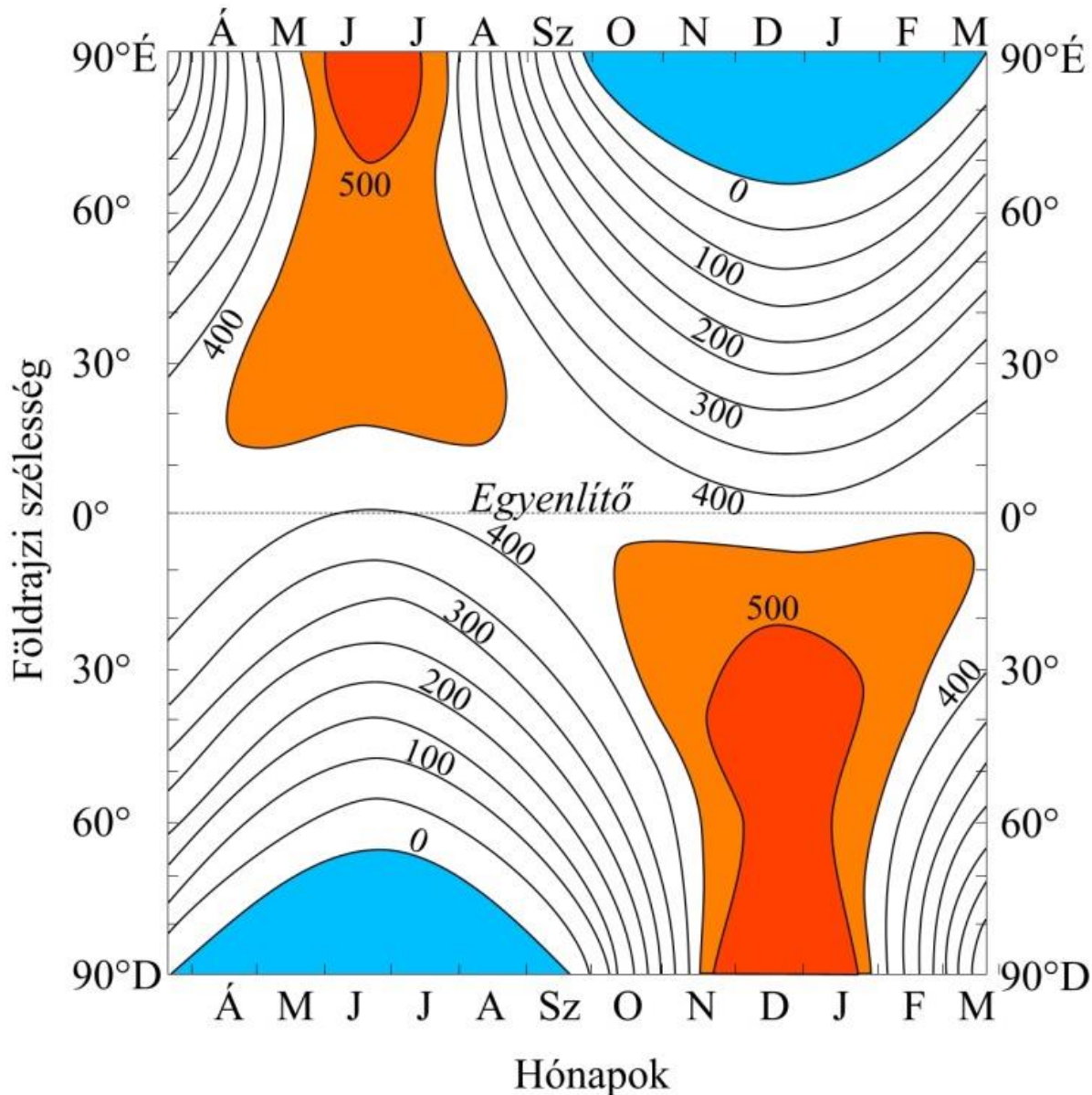
Breuer Hajnalka

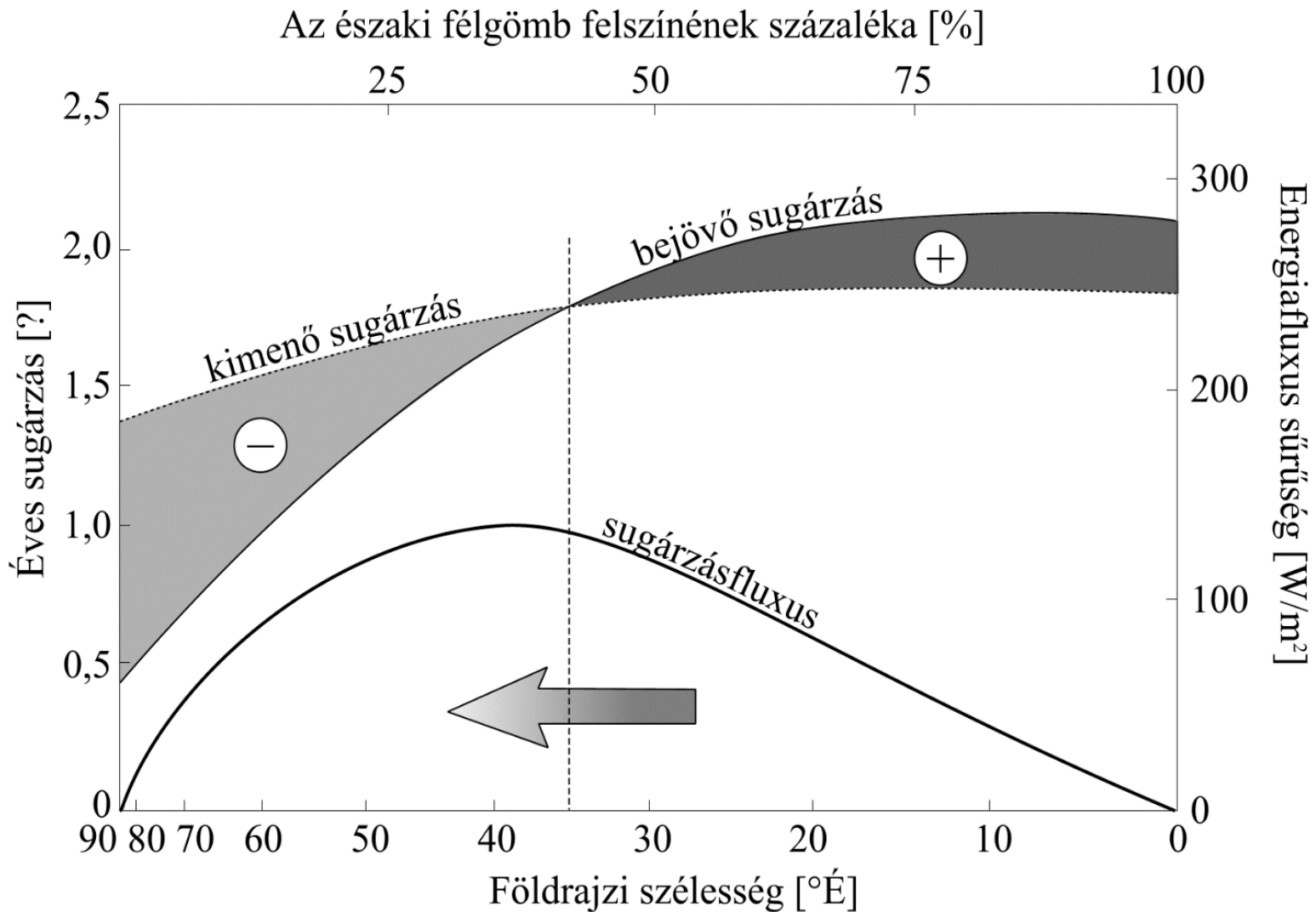
Általános légkörzés: *Az egész Földre kiterjedő légköri áramlási rendszerek együttese (WMO definíció).*

- A légkör és az óceánok mozgásának fenntartásához szükséges energiát a Nap elektromágneses sugárzása biztosítja.

Sugárzási energia

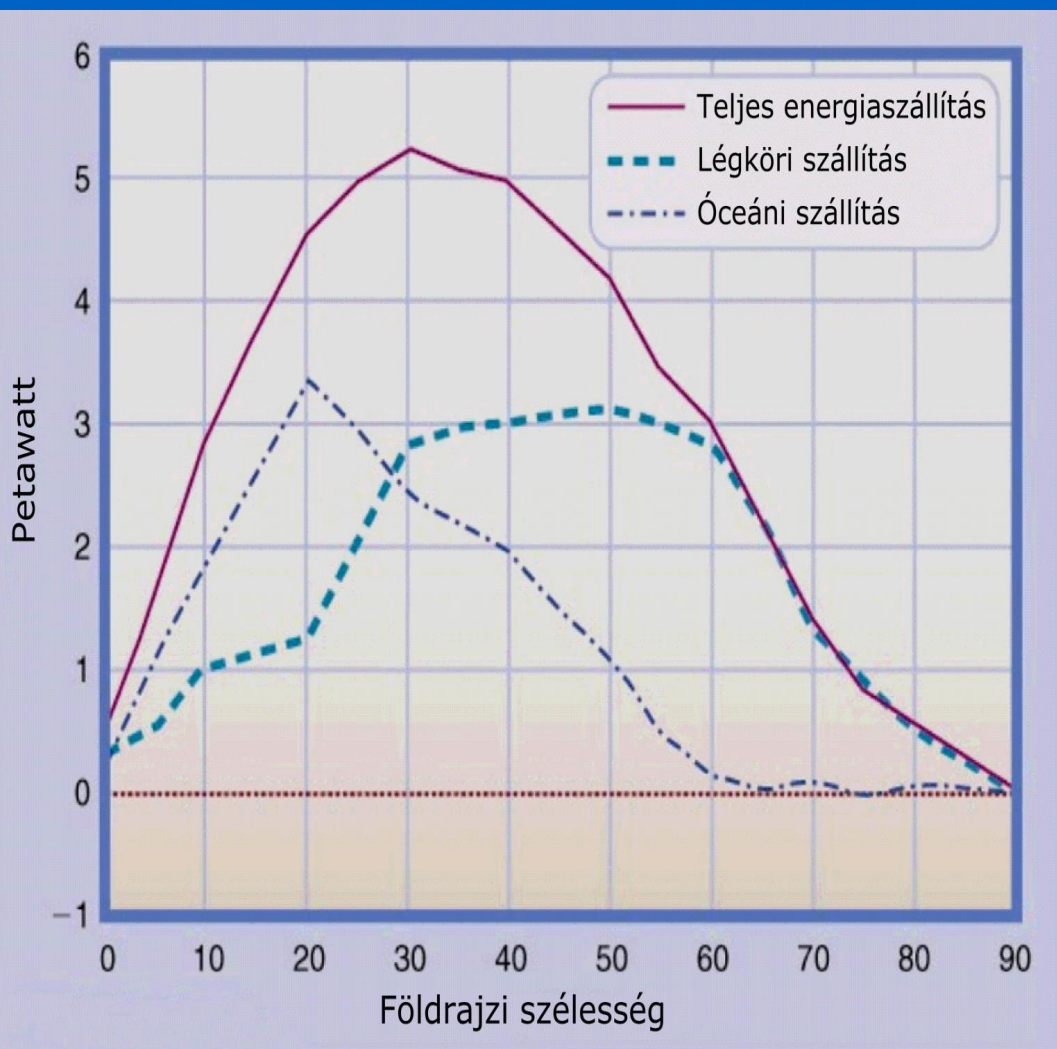

- Egyenlítőtől pólusokig csökken
- Északi féltekén 5 nappal hosszabb a nyár (III.21.- IX.23.)
- Déli féltekén nyáron nagyobb a besugárzás - napközeli

**A LÉGKÖRBE BELÉPŐ
NAP-SUGÁRZÁS ÉS A KILÉPŐ FÖLD- ÉS LÉGKÖR-SUGÁRZÁS
EGYENSÚLY-BAN VAN**

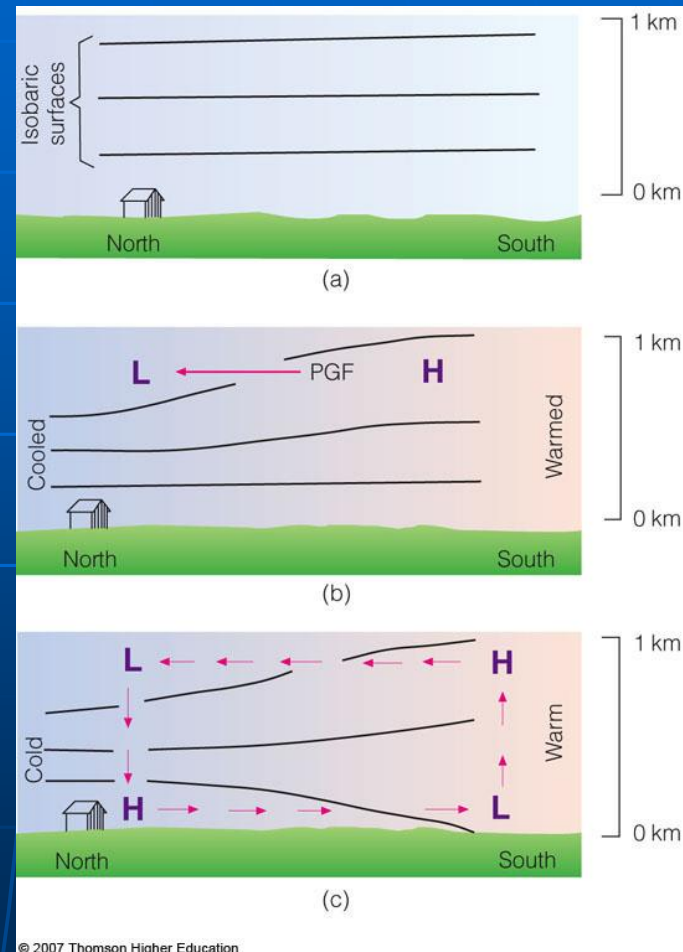
Energia szállítás (légkör - óceán)

- A Föld-légkör rendszer hosszútávon **egyensúlyban van**, tehát egységnyi idő alatt ugyanannyi energiának kell *kinetikus energiává* alakulnia, mint amennyi a mozgások során *hőenergiává* disszipálódik.
- Az éghajlat viszonylagos állandóságából következik, hogy a Föld-légkör rendszer átlagosan **ugyanakkora energiát** sugároz ki a világűr felé, mint amennyi a felszínére érkezik.

Légköri energia szállítás

1. Egyenletes nyomás eloszlás
2. Napsugárzás hatására felszín és légkör felmelegszik
  - A magasabb hőmérsékletű légtömegnek nagyobb a térfogata => magasabb nyomás
3. Nyomás kiegyenlítődés – nyomási gradiens erő
4. Cirkuláció – energia átvitel / csere

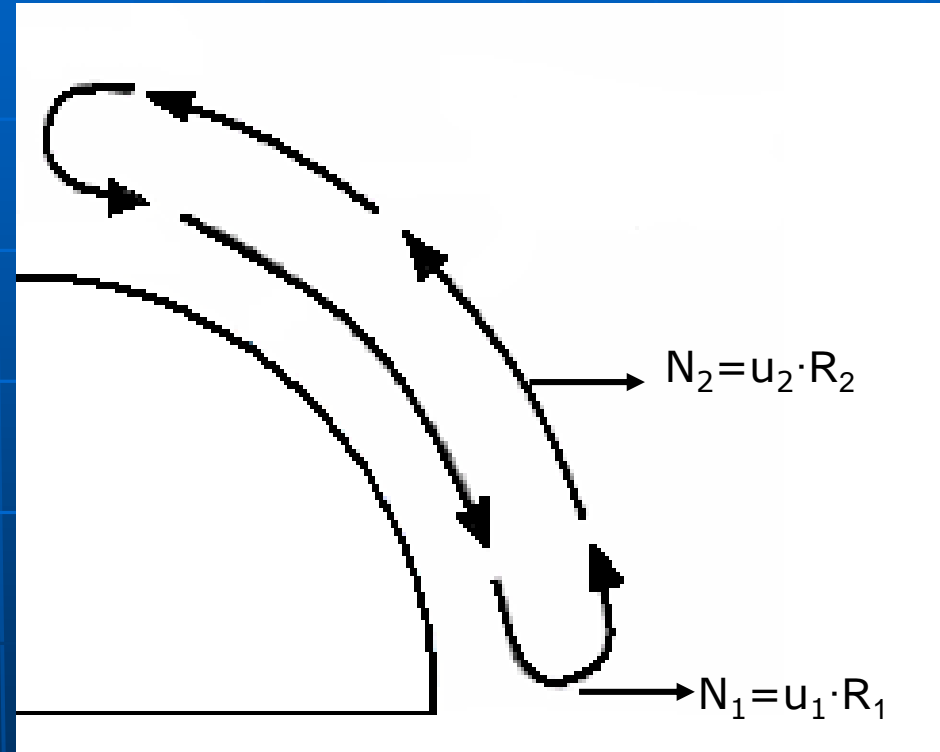

Az általános légkörzés globális mérlegfeltételei/1.

1. Hőháztartás: a felszínen egyenetlen a sugárzás eloszlása → *A légkörzésnek tehát képesnek kell lennie a kiegyenlítéshez szükséges hőforgalom lebonyolítására.*
2. Impulzusmomentum mérleg: ha a légkör folyamatosan impulzus momentumot adna a felszínnek, akkora az a Föld forgásának lassulásához vezetne. Mivel nem ez a tapasztalat, kell hogy legyenek olyan területek, ahol a felszín ad impulzusmomentumot a légkörnek. Ehhez viszont *a meridionális impulzusmomentum szállításnak is teljesülnie kell!*
A Föld-légkör rendszer teljes impulzusmomentuma állandó.

Impulzus momentum

- Föld forog – levegőrészecske vele együtt forog => Földhöz képest nyugalomban van
- Ha ez az állapot megváltozik => impulzus momentum megmarad
- $N = u \cdot R$;
  - u – sebesség
  - R – sugár
- $u_1 \cdot R_1 = u_2 \cdot R_2$
 $R_1 > R_2 \Rightarrow u_2 > u_1$

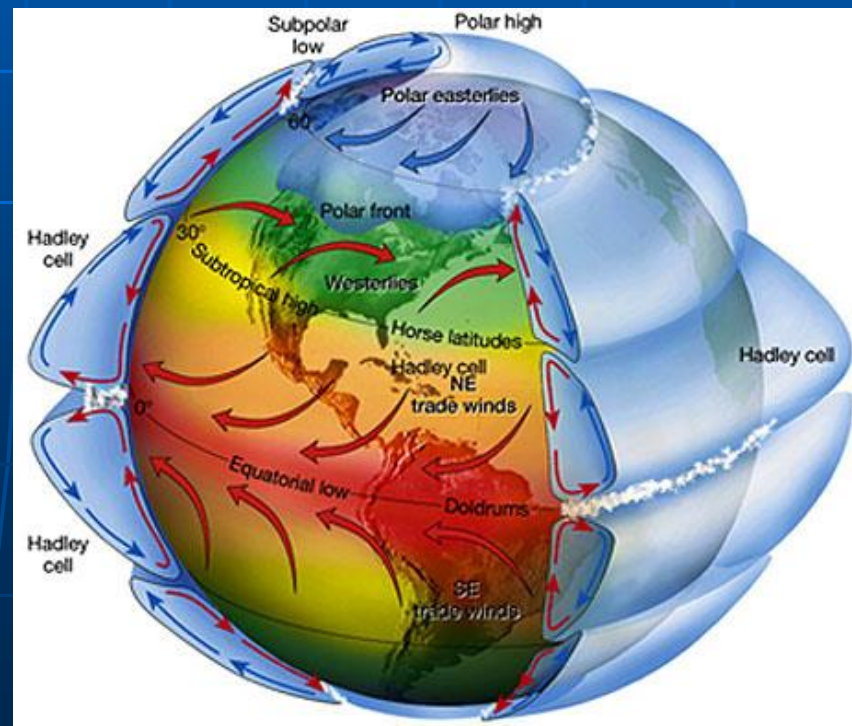
Az általános légkörzés globális mérlegfeltételei/1.

2. Impulzusmomentum mérleg:

Mivel a zonális szélzónák hosszú időn át fennmaradnak, szükségeszerű, hogy az impulzusmomentumnak egy eredő pólusirányú átvitele alakuljon ki a légkörben.

A Keleties szélövekben: a légkör impulzusmomentumot nyer,

A Nyugatias szélövben: a légkör impulzusmomentumot ad le.

Az általános légkörzés globális mérlegfeltételei/2.

3. A légtömeg eloszlásának egyensúlya:
Az általános légkörzés rendszerén belül nem alakulhat ki sem tartós összeáramlás (konvergencia), sem tartós szétáramlás (divergencia).

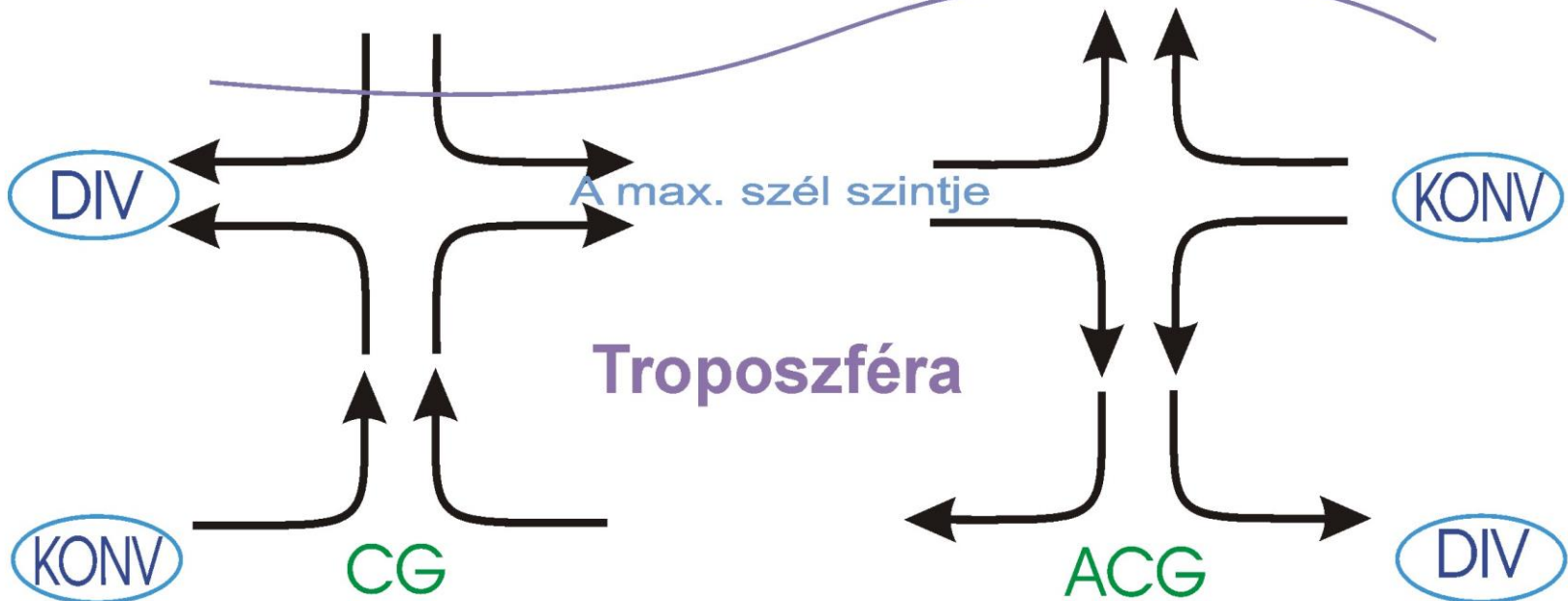
LÉGTÖMEGELOSZLÁSI MÉRLEG

CIKLOGENEZIS

ANTICIKLONOK
KIALAKULÁSA

Sztratoszféra

Tropopauza

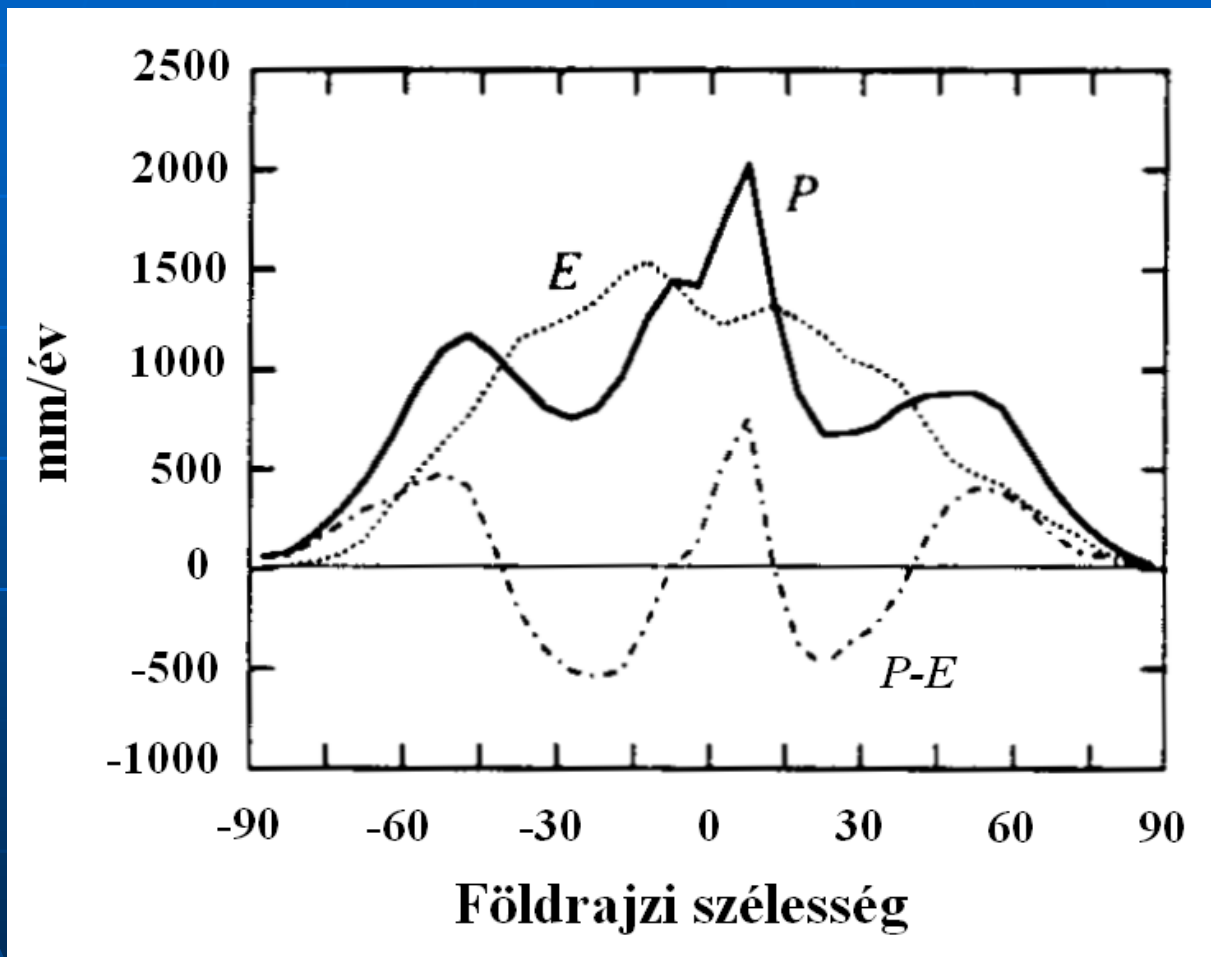
földfelszín

ÖSSZEÁRAMLÁS: KONVERGENCIA
SZÉTÁRAMLÁS: DIVERGENCIA

Az általános légkörzés globális mérlegfeltételei/3.

4. A légköri vízforgalom mérlege: hosszabb idő átlagában a csapadék és párolgás földrajzi eloszlásának is változatlanoknak kell maradnia. (ábra)

A légköri vízforgalom mérlege

A LÉGKÖRI MOZGÁSRENDSZEREK TÉR- ÉS IDŐSKÁLÁJA

Légköri mozgásrendszerek tér- és időskálái

- A légköri mozgásrendszerek nagyságrendje térben és időben igen **változatos**.
- Geometriájuk szoros kapcsolatban áll a mozgásokat létrehozó erők egymáshoz viszonyított nagyságrendjével.
- A mozgások kialakulását elsősorban az okozza, hogy a **Napból érkező sugárzási energia a légkör kinetikus energiájává alakul.**

L

klóji

hajlati
adozás

10 év

10⁴ km

Kis

Mozgás rendszerek: *belsőleg szervezett, önálló, tartósan vagy csak időszakosan fennmaradó légköri képződmények.*

• **Tranziens mozgásrendszerek:**

egyedi mozgásrendszerek, amelyek átmenetiek, és helyüket vagy szerkezetüket mindenféle előre meghatározott időrend nélkül változtatják,

Pl.: Rossby-hullámok, ciklonok, viharok, széllökések

• **Kvázipermanens mozgásrendszerek:**

maradandóan jelen vannak a légkörben, vagy keletkezésük, fejlődésük és megszűnésük szabályos évszakos rend szerint ismétlődik.

Pl.: a trópusi összeáramlási vonalhoz ill. a fő frontálzónákhoz kapcsolódó mozgásrendszerek.

Légköri mozgásrendszerek jellemző méretei és ciklusai

■ **Globális skála:**

A horizontális méret $\gg$ vertikális méret $\Rightarrow$ horizontális áramlás.

A légkör legrendezettebb mozgásai, hosszú távú hullámmozgások.

■ **Szinoptikus skála:**

A globális mozgások perturbációjaként jönnek létre. Általában vízszintesen erőegyensúly (mérs. övi ciklonok, anticiklonok), $\Rightarrow$ szimmetria
5-14 napos periódusidő

Légköri mozgásrendszerek jellemző méretei és ciklusai

■ Mezo skála:

3D szerkezet, vertikális sebességek és gyorsulások is fellépnek, gyors változás.

A hőmérsékleti mező függőleges instabilitása miatt jönnek létre, amit a szinoptikus skálájú mozgások okoznak.

Pl. Konvektív mozgásrendszerek

■ Mikro skála:

Rövid idő, változatos geometria

Légköri mozgásrendszerek jellemző méretei és ciklusai

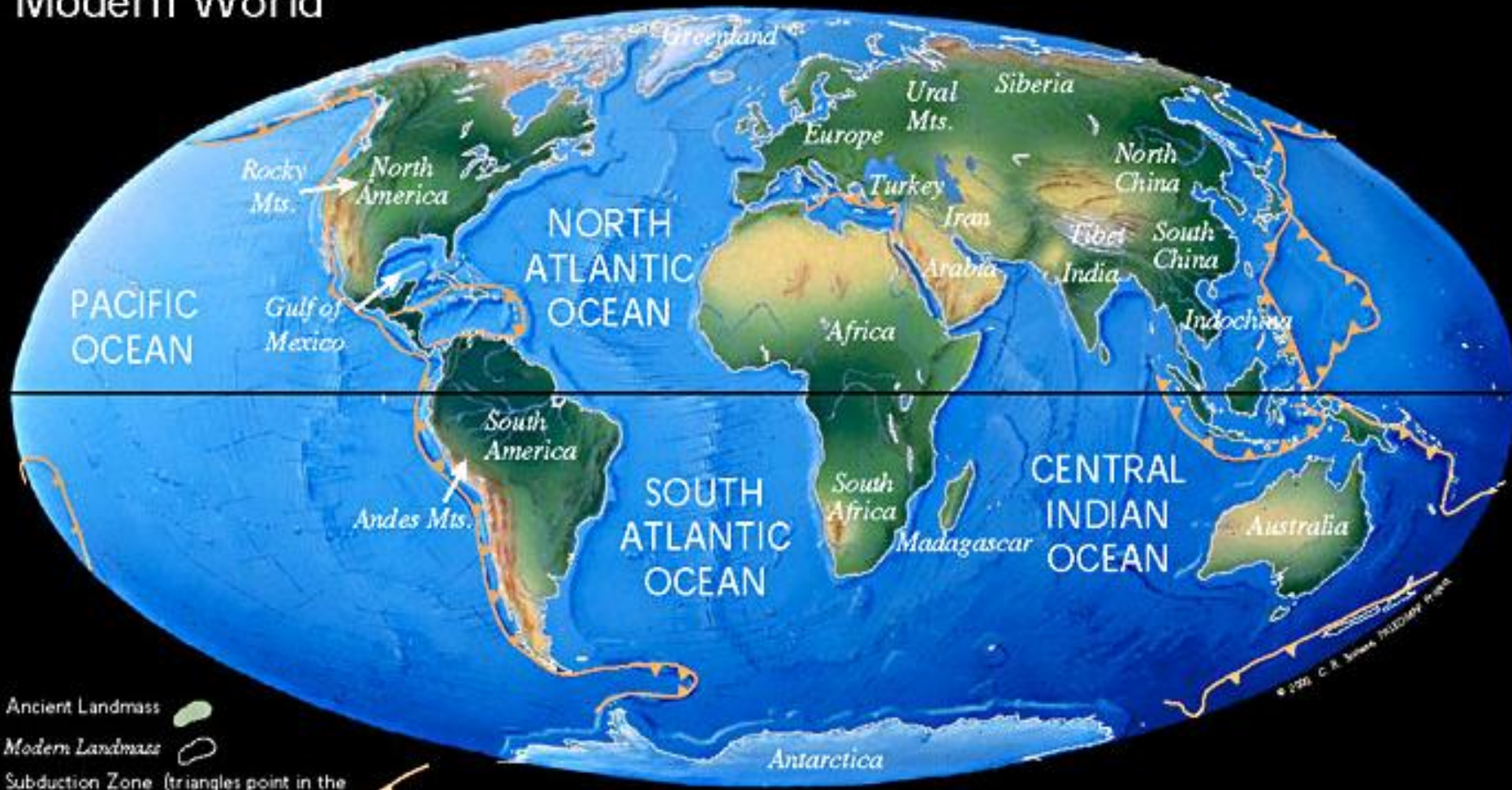
Skála	jel	a mozgás típusa	horizontális méret	jellemző ciklus	
ultra	U	kvázipermanens mozgásrendszerek	10.000 km	év, évszak, hónap	
Tranziens mozgásrendszerek	makro	Rossby-hullámok mérs.övi ciklonok	10.000 km 1.000 km	1 hét 100 óra	
	mezo	B	trópusi és szubtrópusi ciklonok	100 - 1000 km	10 - 100 óra
		C	frontok, viharvonalak	10 - 100 km	10 óra
	konvektív	D	szupercellák, tornádók	10 - 100km 0,1 - 2 km	~ 10 óra 10 - 60 perc
	mikro		széllökések, porviharok	10 -100 m 1 - 10 m	10 perc 1 perc
	molekuláris		molekulák szabad úthossza	1 μm	

CIRKULÁCIÓS MODELLEK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

Az általános légkörzés: globális szelek

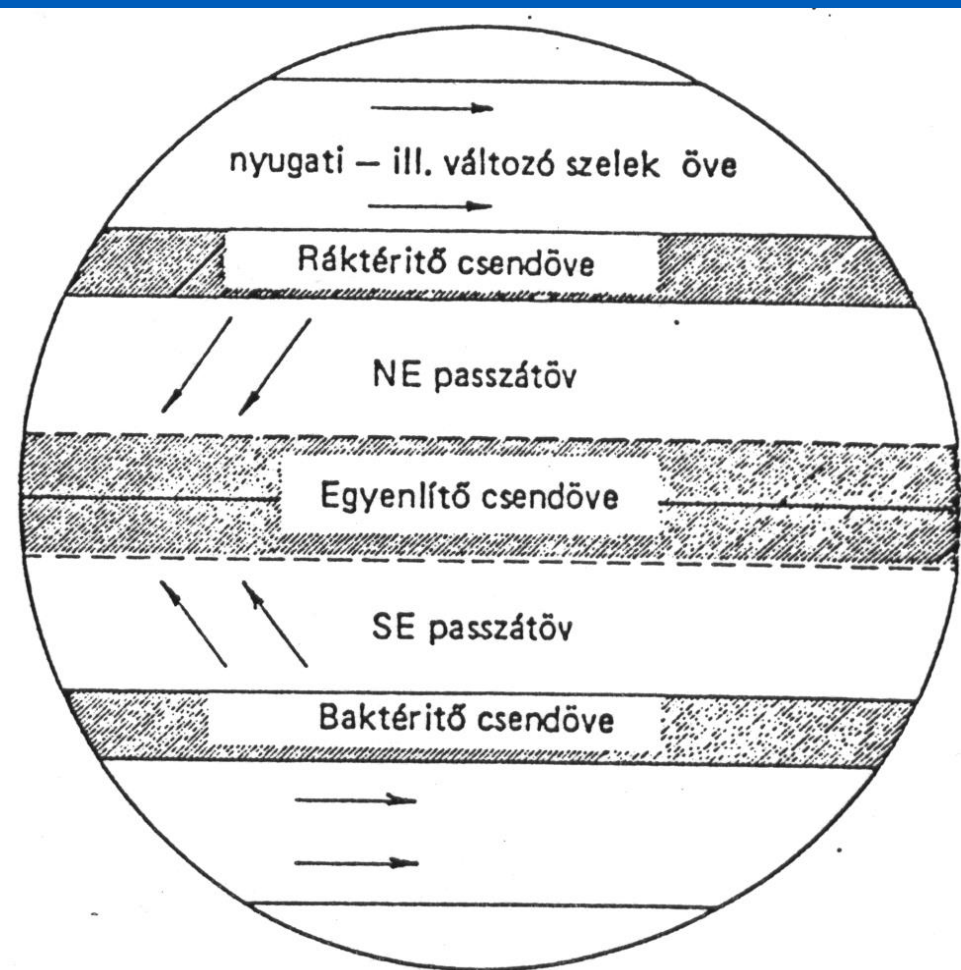
Kérdés: Milyen uralkodó szelek
Találhatók a Földön ??

Modern World

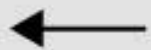
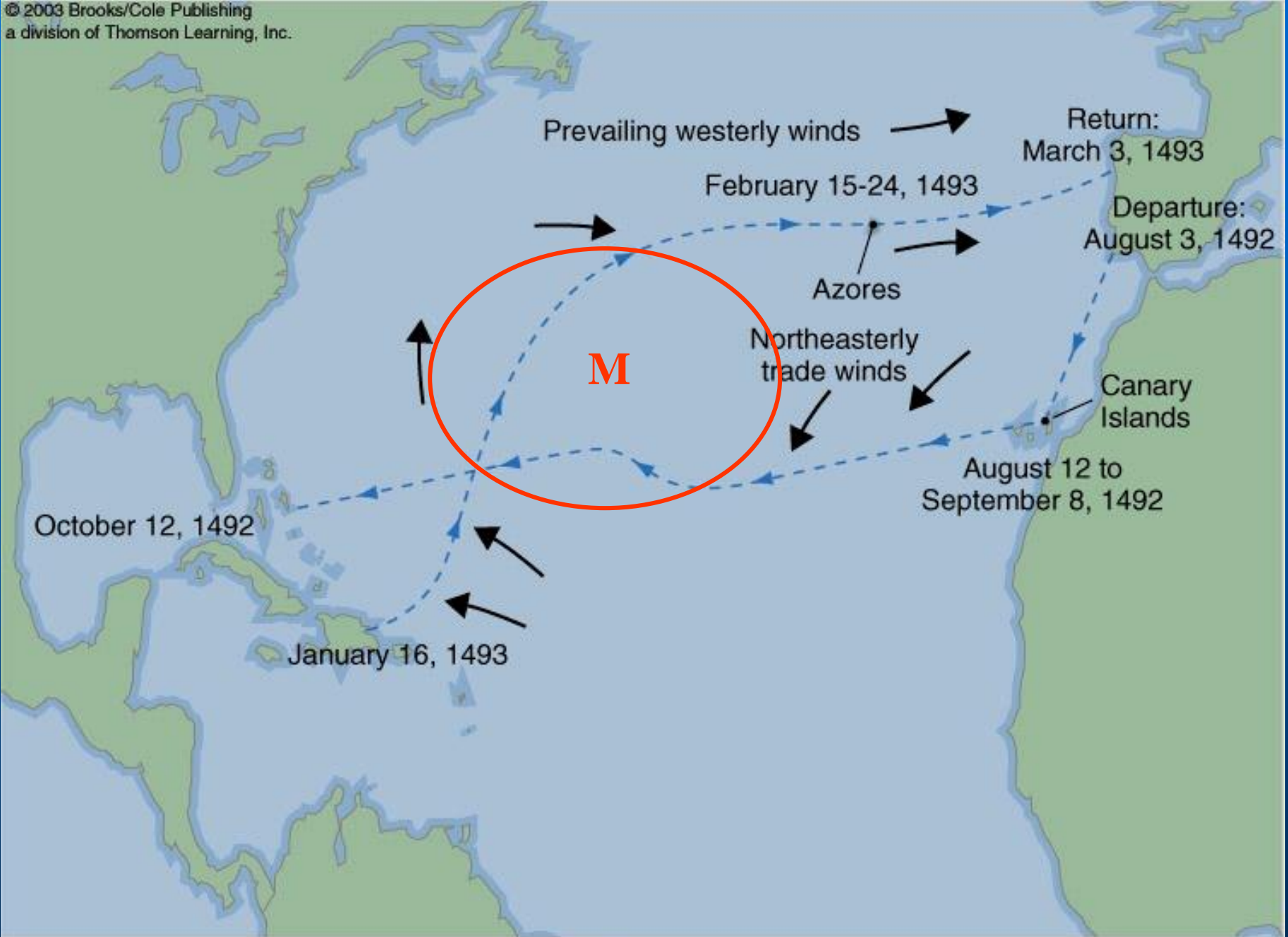

Az általános légkörzési modellek fejlődése

1. Korai megfigyelések

- A XV. sz. vége felé kezdtek kimerészkedni a hajósok az óceánokra.
- A XVII. sz. elejére már viszonylag kialakult képük volt az uralkodó szelekről.
  - **Roaring forties** – **üvöltő negyvenesek**
  - **Horse latitude** – „ló” szélesség (30° - 35°)
  - **Trade winds**, **passzát**
  - **doldrums** – **szélcsend** (0° - 5°) (ITCZ)

Uralkodó szélirány

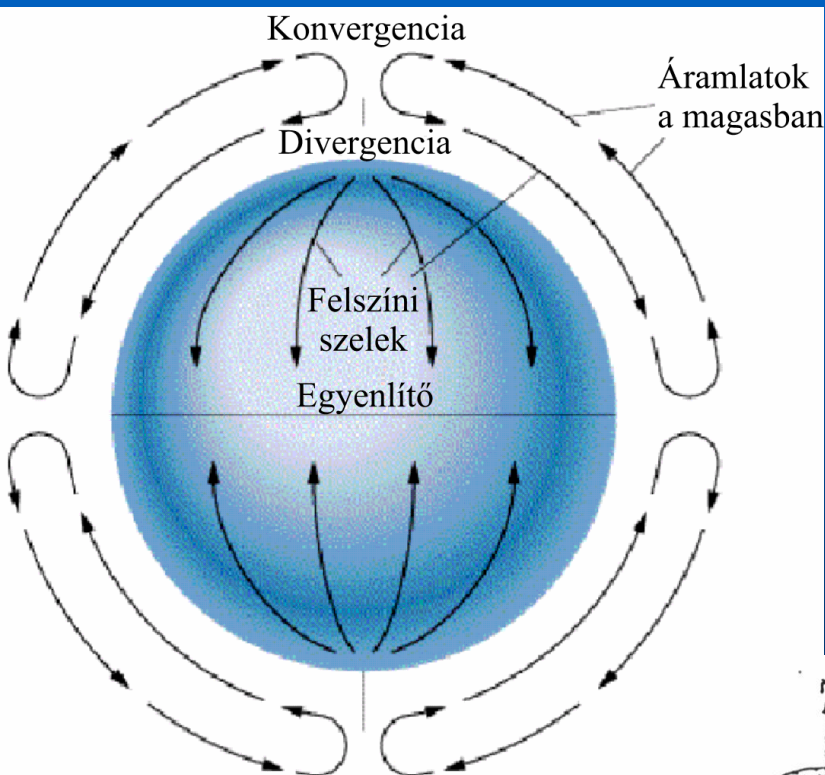

Kolumbusz Kristóf útvonala (1492-93)

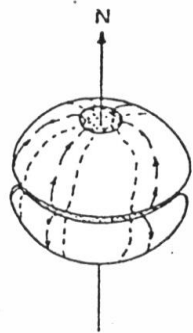
Az általános légkörzési modellek fejlődése

2. Egycellás toroid

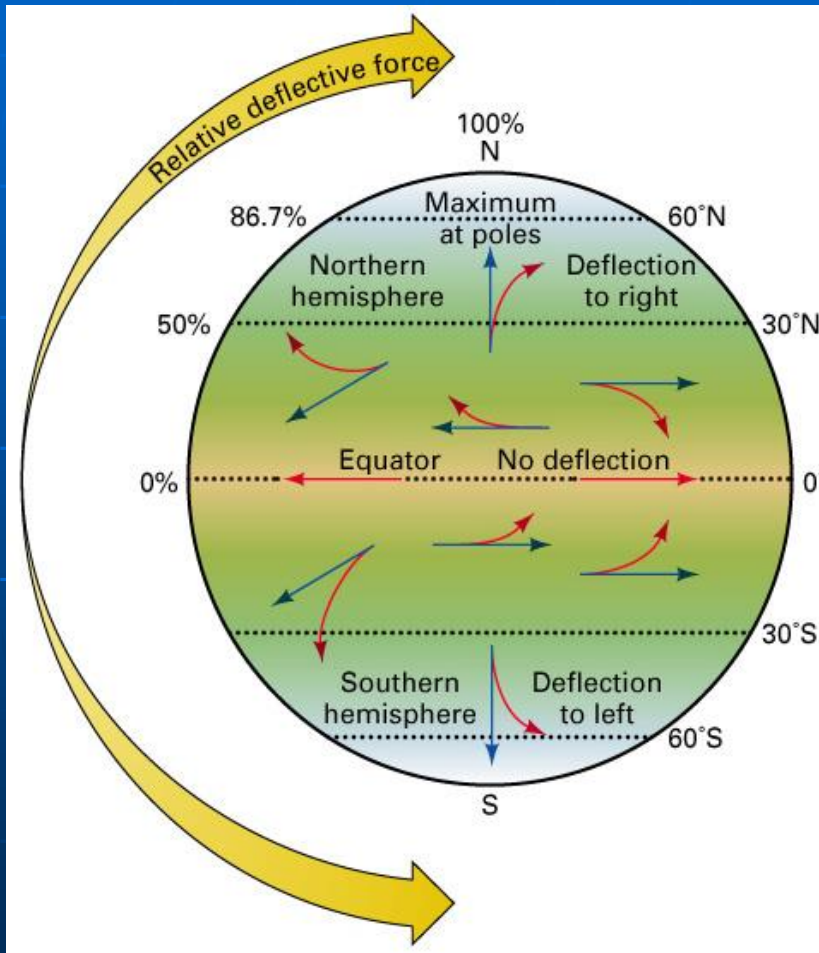

- Hétköznapi analógiából indult ki: ha egy fazék egyik felét melegítjük a másikat meg hűtjük, akkor zárt cirkuláció alakul ki.

Hiányosság: nincs nyugatias szélkomponens, nincs figyelembe véve a föld forgása.

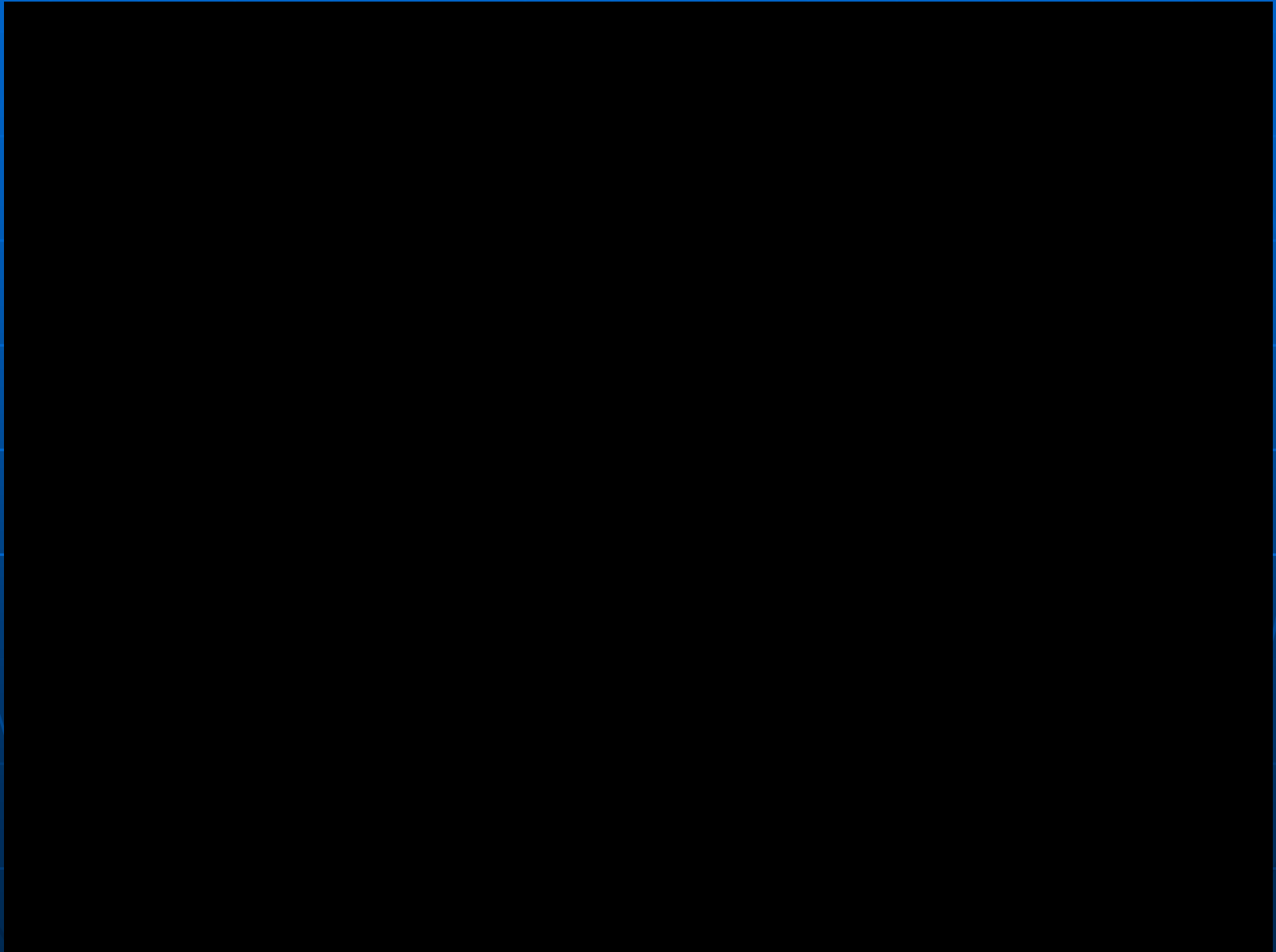

Coriolis erő

- Látszólagos erő
  - Test – forgó Földhöz képest nyugalomban van – inercia rendszerből nézve nincs nyugalomban vagy nem végez egyenletes vonalú egyenletes mozgást => gyorsuló mozgások
  - Forgó koordináta-rendszerek nem tehetetlenségi kr-ek
  - Koordináta gyorsulások - Newton II. axioma – látszólagos erő – csak már mozgásban levő testre hat
  - Coriolis erő => mozgás a forgás irányával ellentétes görbült mozgás lesz
- Merőleges a sebesség vektorra, csak irányon változtat
- Nagysága arányos a földrajzi szélességgel és a mozgó test sebességével
- Nincs függőleges irányú komponense

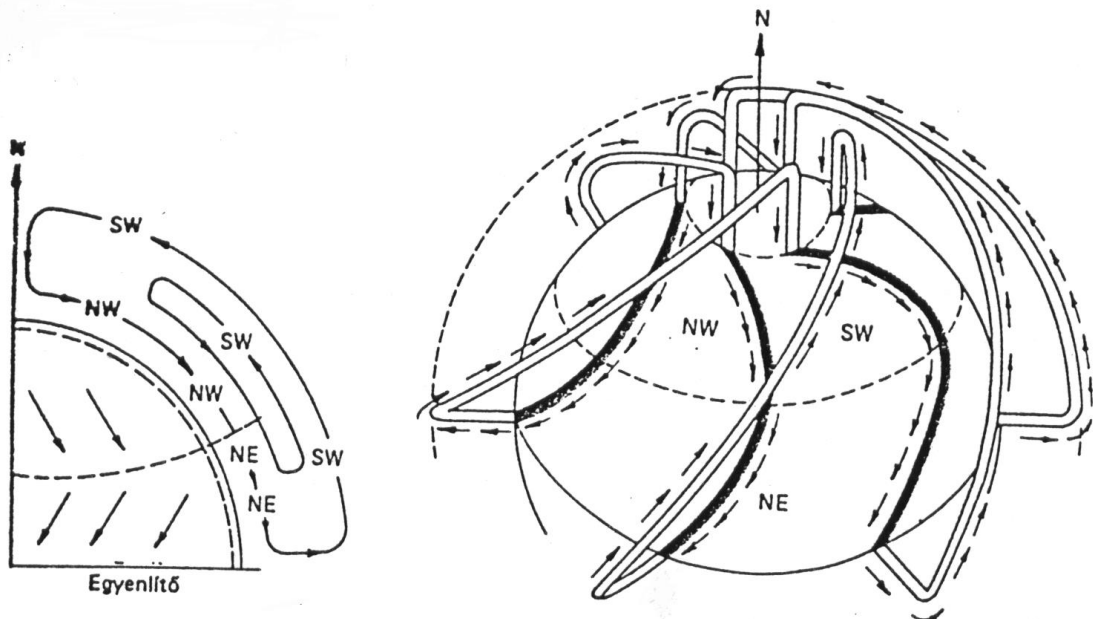
Coriolis erő

Az általános légkörzési modellek fejlődése

3. Hadley cirkulációs modellje, 1735

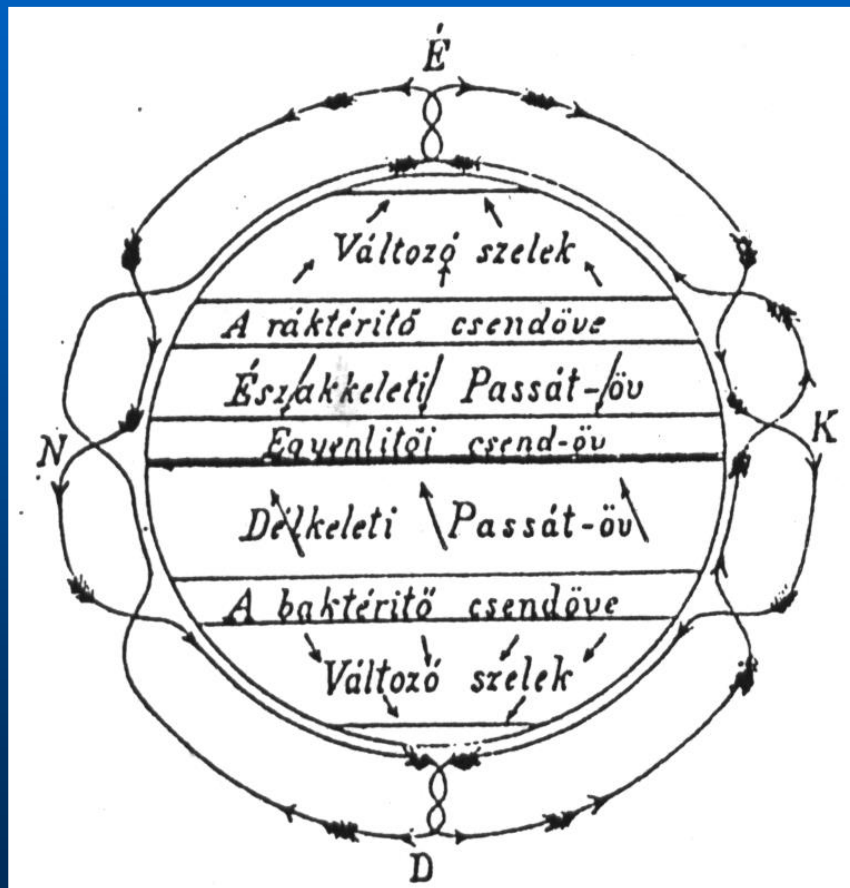
- Egycellás modell.
- Figyelembe vette a Föld forgásából származó eltérítő erőt (Coriolis).
- Gondolt az impulzusmomentum megmaradásra.

Hiányosság:
nincsenek
szélcsendövek

Az általános légkörzési modellek fejlődése

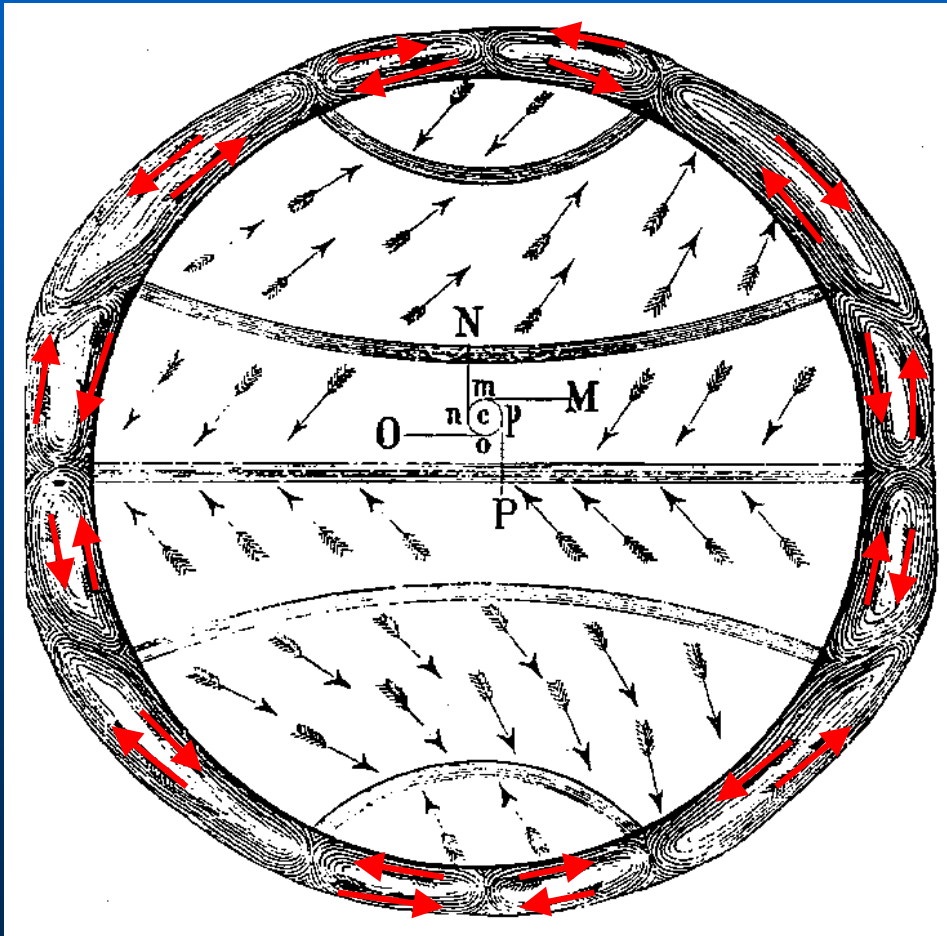
4. Maury cirkulációs modellje, 1855

- Kétcellás modell
- A Hadley-cellákat az Egyenlítő és a térítő-körök közé helyezte
- Ezeken túl egy indirekt cellát feltételezett

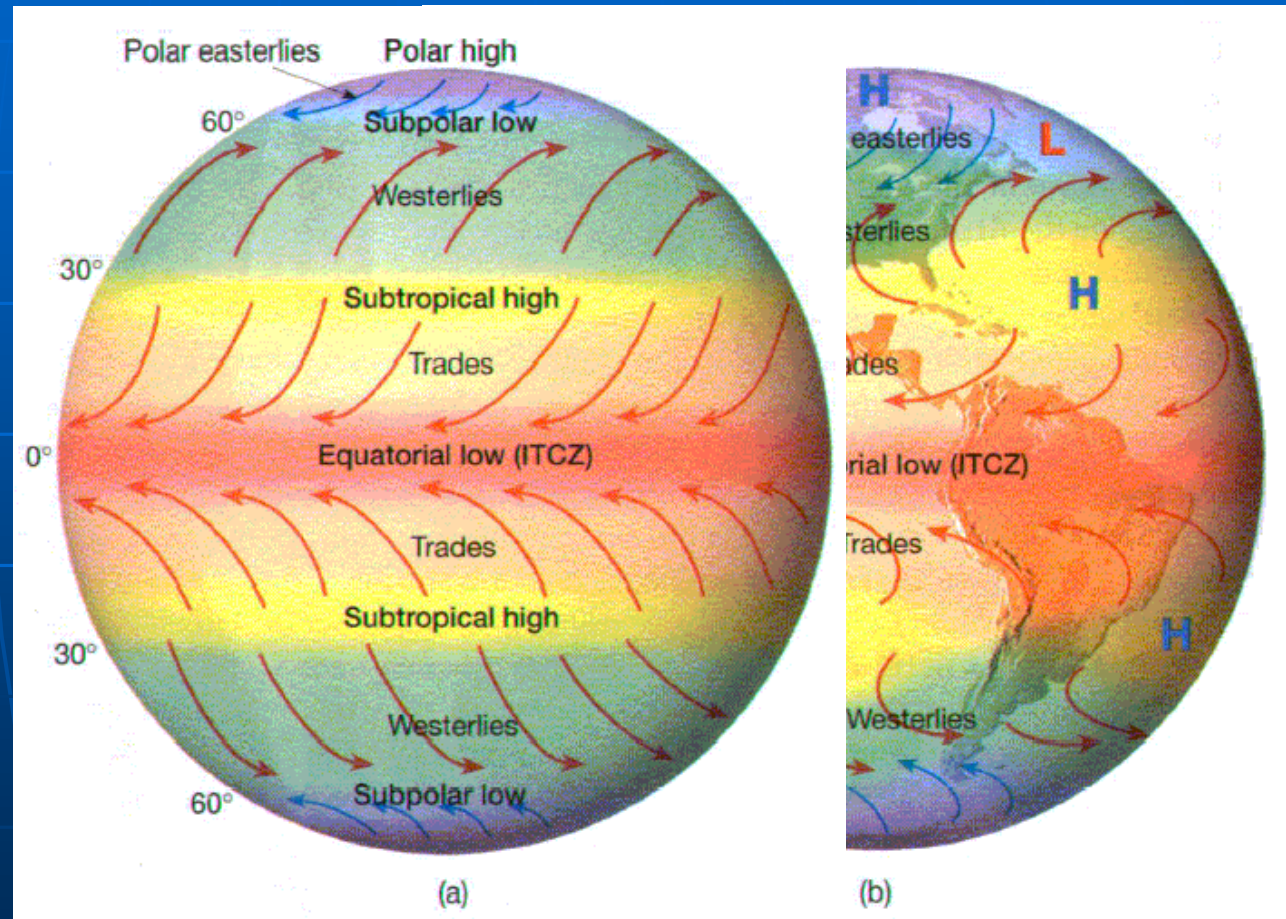
Az általános légkörzési modellek fejlődése

5. Ferrel cirkulációs modellje, 1856

- 3 meridonális cellát képzelt el (2 direkt, 1 indirekt)
- Első kísérlet a Coriolis-erő korrekt figyelembevételére
- Feltételezte a cellák közötti keveredés lehetőségét

Az általános légkörzési modellek fejlődése

Az általános légkörzési modellek fejlődése

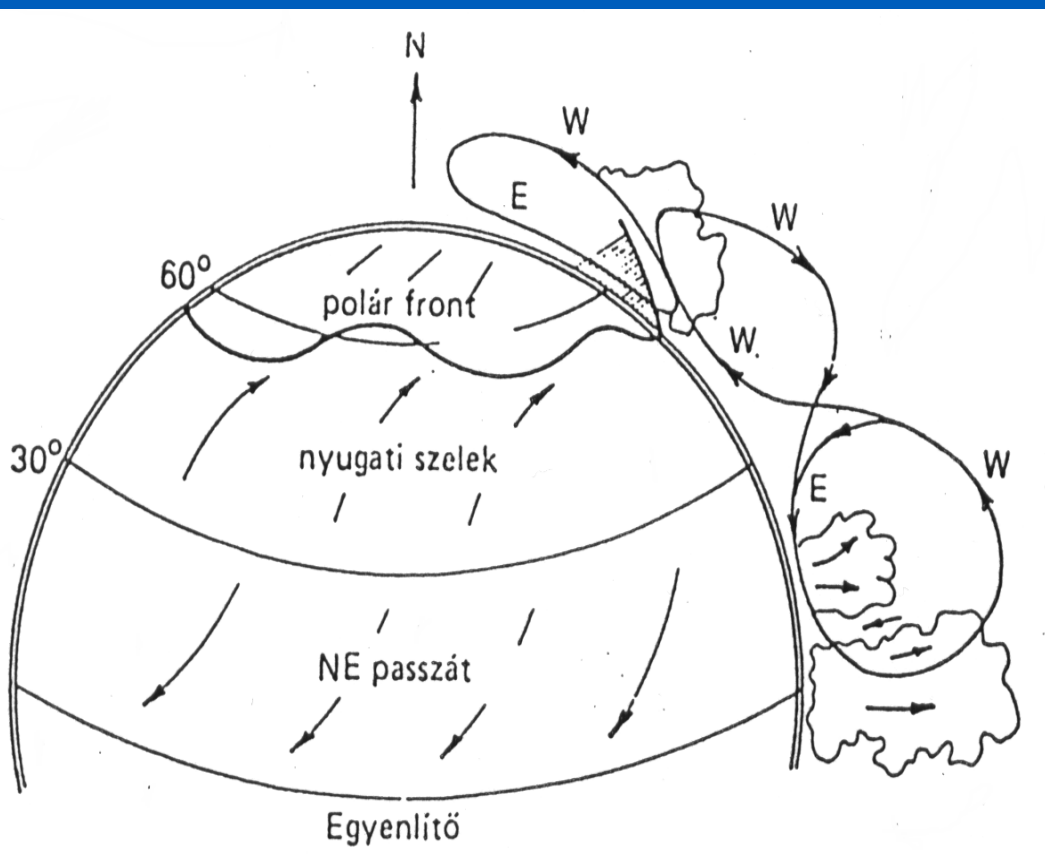
6. A. Defant, 1921:

a közepes szélességeken a mozgás nagyméretű turbulens örvények formájában történik

Az általános légkörzési modellek fejlődése

7. C.-G. Rossby, 1941:

- Megjelenik a polárfront (állandó határfelület, mely a hideg sarkvidéki levegőt és a meleg trópusi levegőt választja el, erős hullámszerű mozgással), de még hibás helyen
- Elfogadottá válik, hogy a közepes szélességeken hatalmas horizontális örvények szállítják az impulzusmomentumot, de itt még szimmetrikus hullámokat feltételeztek

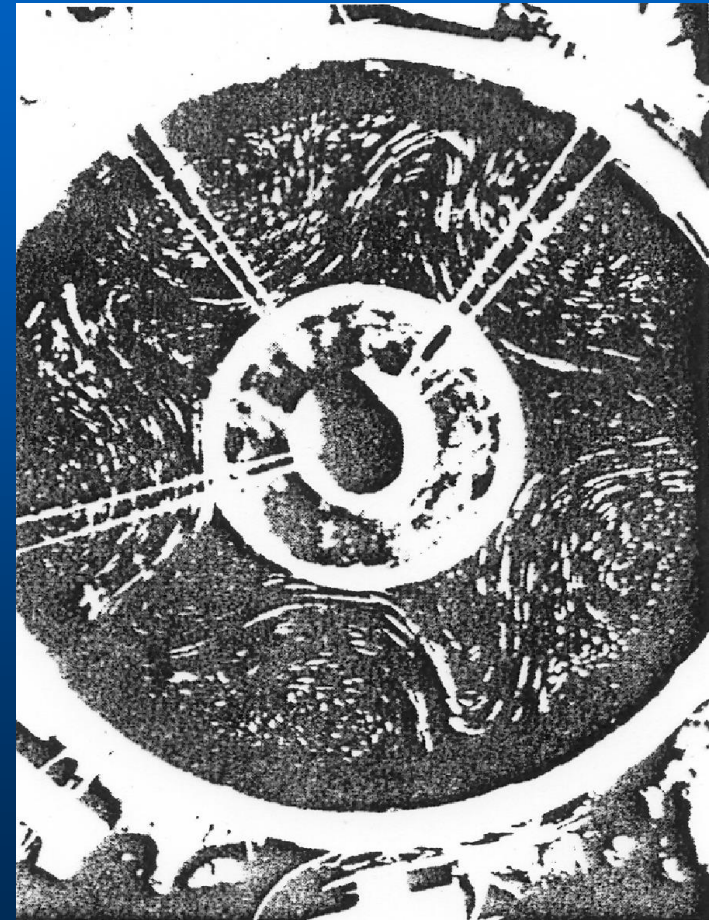
Az általános légkörzési modellek fejlődése

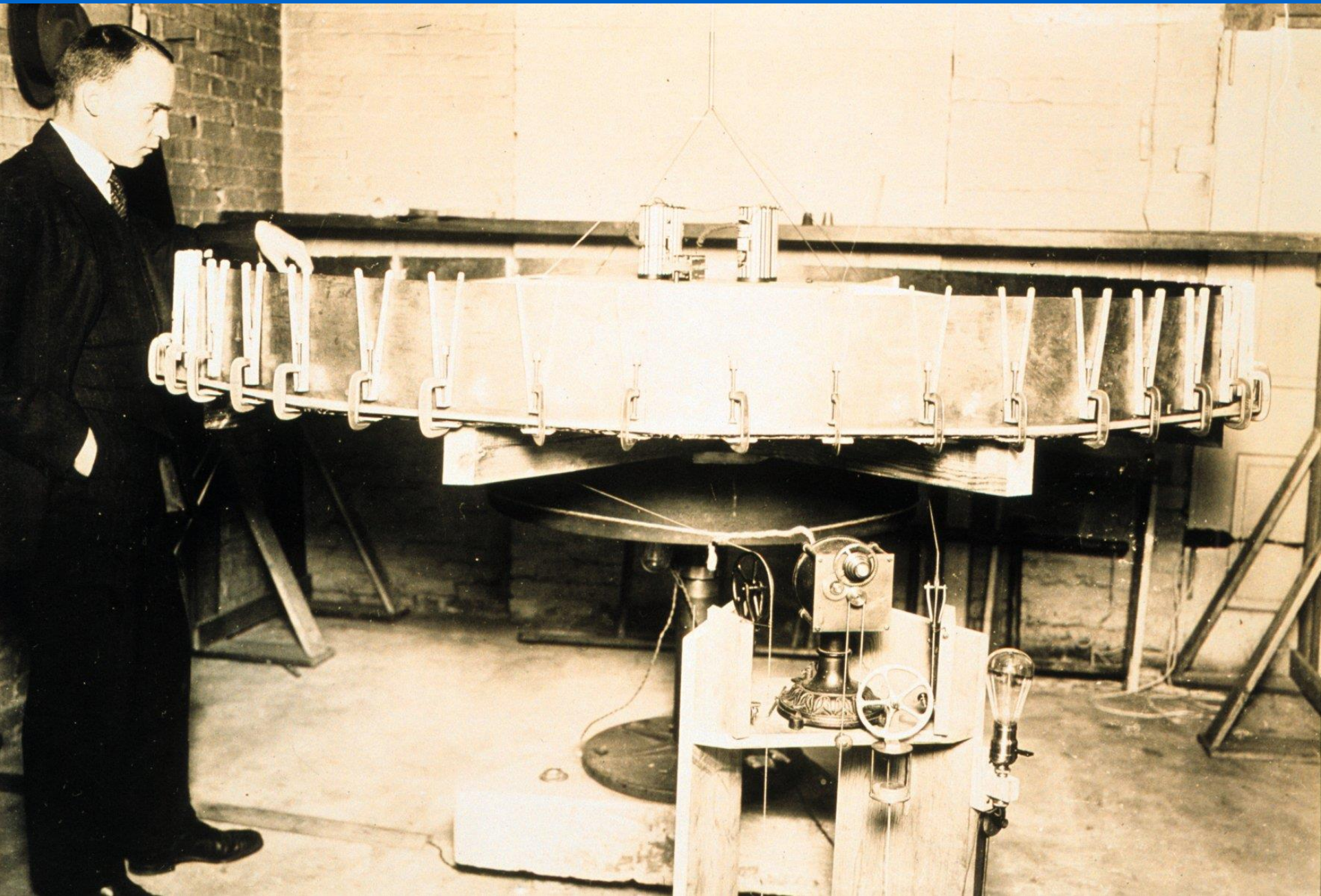
8. D. Fultz, 1951:

A forgómedencés (termikusan vezérelt) kísérletekkel bizonyította, hogy valóban kialakulhatnak ilyen formájú és méretű örvények.

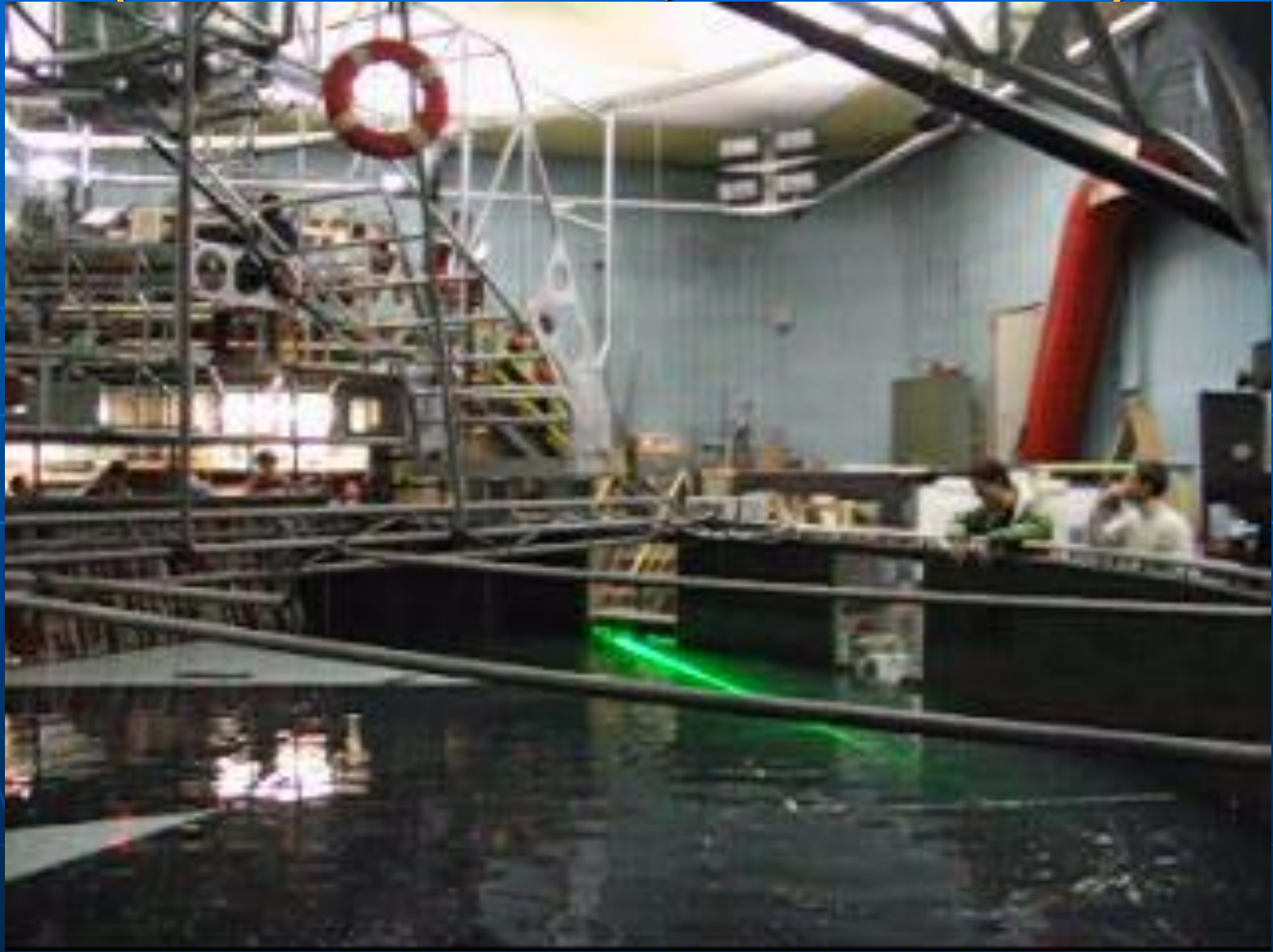
A hullámok előre dőlnek, és így biztosítják az impulzusmomentum szállítását.

ELTE: jelenleg is látható -
KÁRMÁN Áramlástani
Laboratóriumban

Forgókádas kísérlet (*Coriolis Inst., Grenoble*)

Az általános légkörzési modellek fejlődése

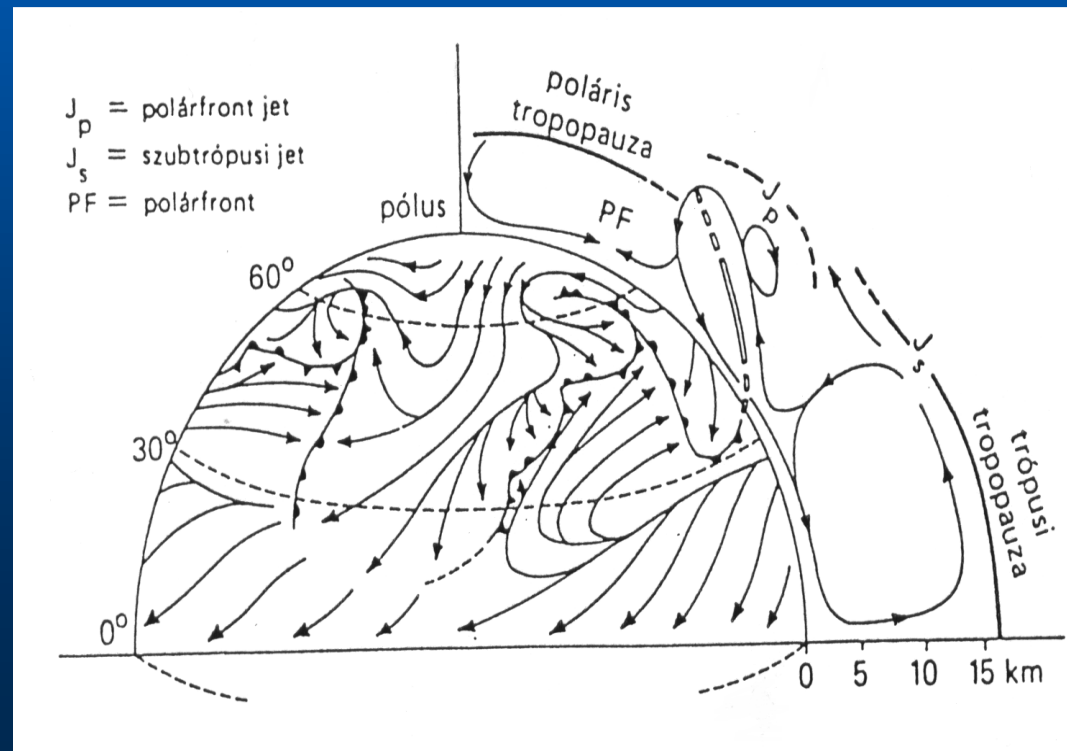
8. Defant testvérek, 1958:

3 cellából áll:

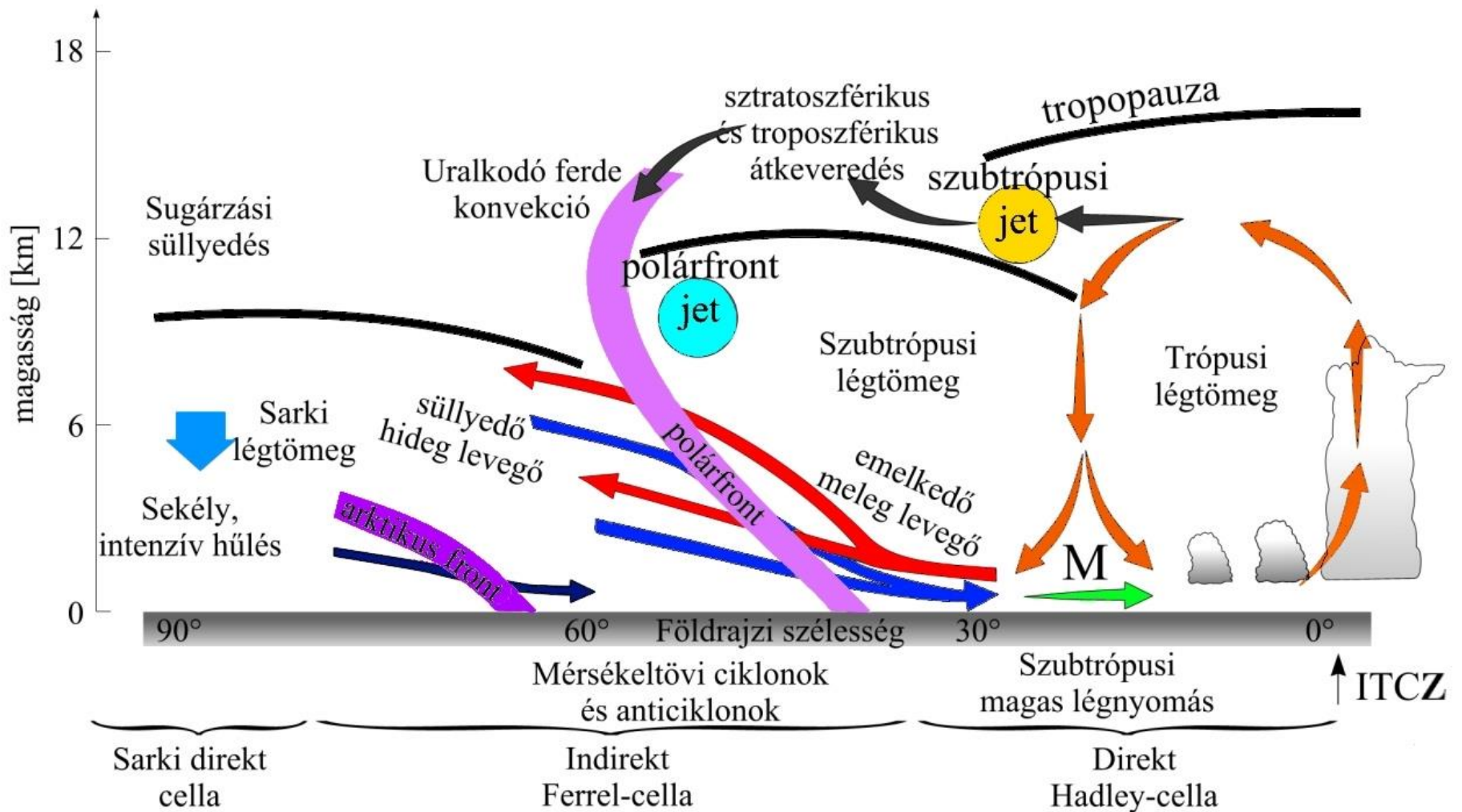
- trópusi cella / Hadley–cella
- polárfront–cella / Ferrel–cella
- szubpoláris cella

2 fő frontálzóna választja el őket egymástól:

- szubtrópusi frontálzóna
- polárfront

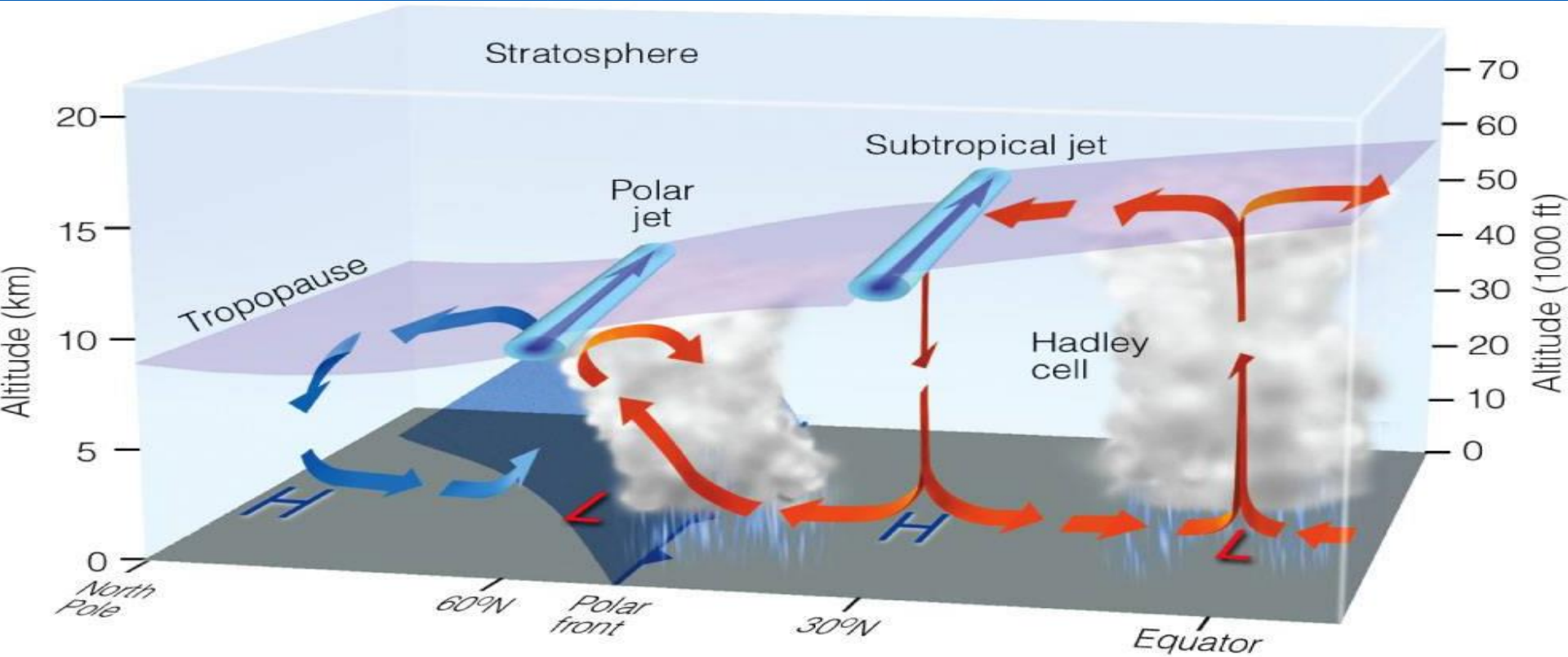
Az általános légkörzési modell

Jet streamek (futó áramlások)

A felső troposzféra gyors légáramlatai, törésekkel.
(*tengelymenti sebessége* $> 30 \text{ m/s}$).

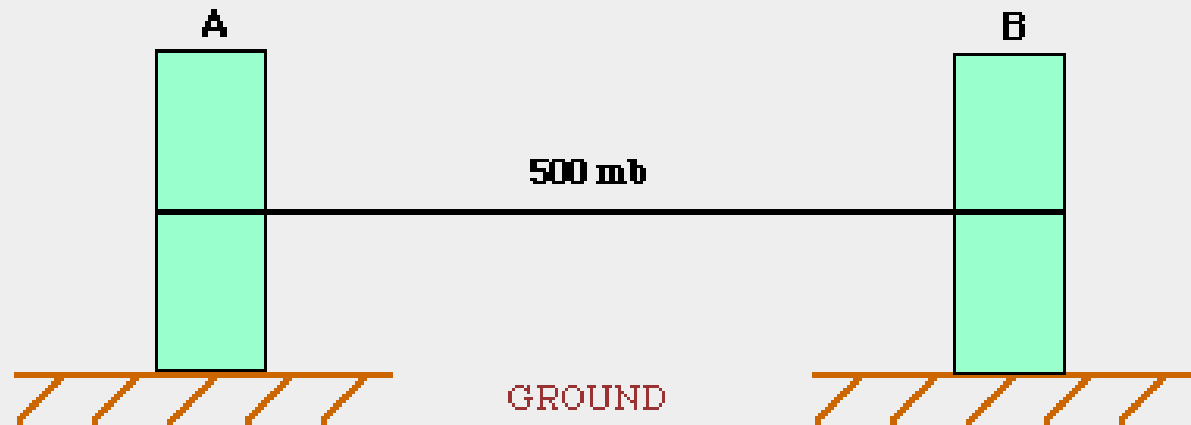
A **poláris jet** és a **szubtrópusi jet** a troposzféra tetején, a tropopauzánál helyezkedik el, közvetlenül a cirkulációs cellák határán.

Átlagos sebesség nyáron: 18 m/s, télen: 34 m/s

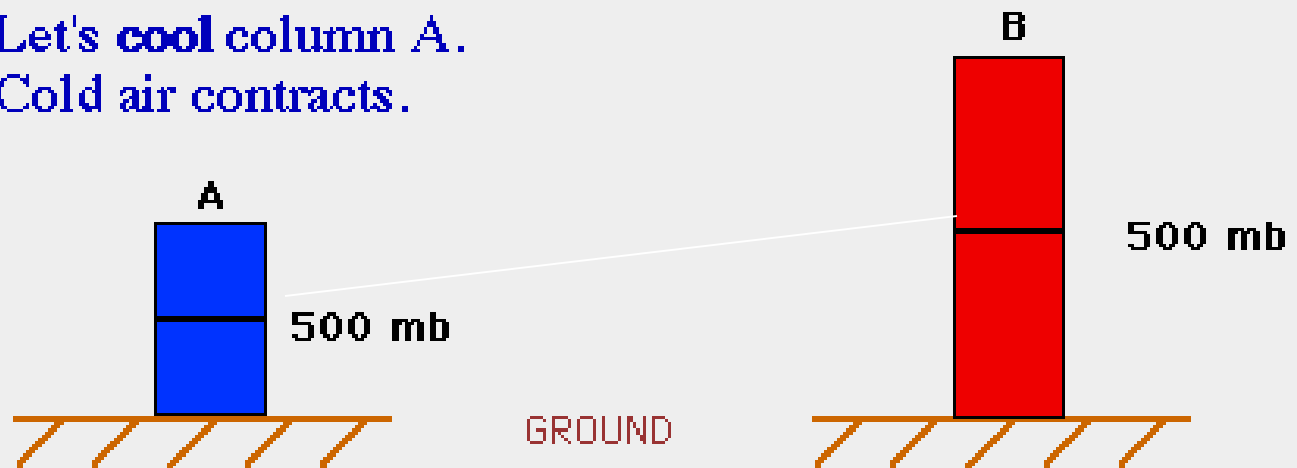
A jetek (futó áramlások kialakulása)

Consider two identical columns of air (A and B) above the ground. Since they are identical, the 500 mb surface is found at the same height in each column.

Let's **heat** column B.
Warm air expands.

Let's **cool** column A.
Cold air contracts.

The 500 mb surface is found at a lower height
in the cool air than in the warm air.

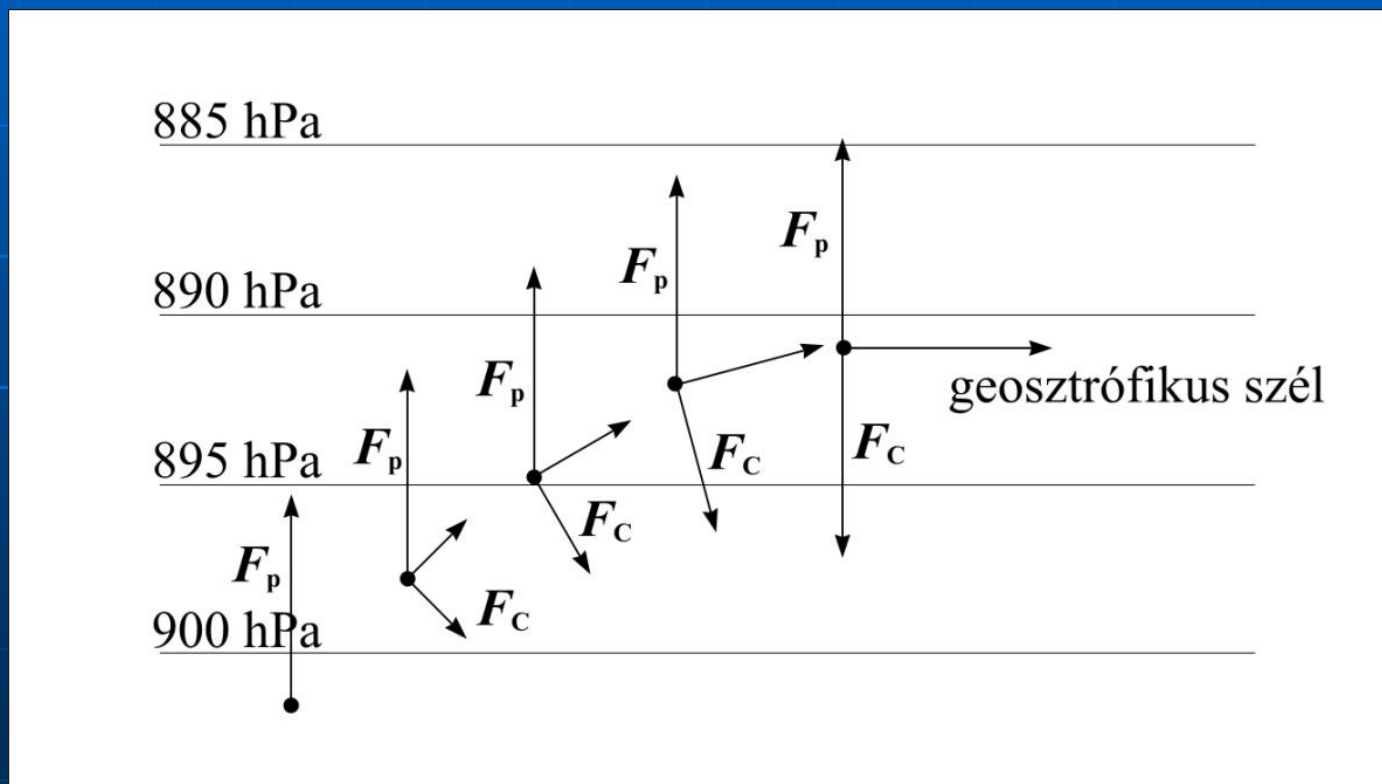

A jet streamek kialakulása

A hőmérséklet különbsége lejtő izobár szinteket és magassági felszíneket eredményeznek

Ez a különbség légnyomási gradiens erőként jelentkezik, amely a Coriolis erő hatására

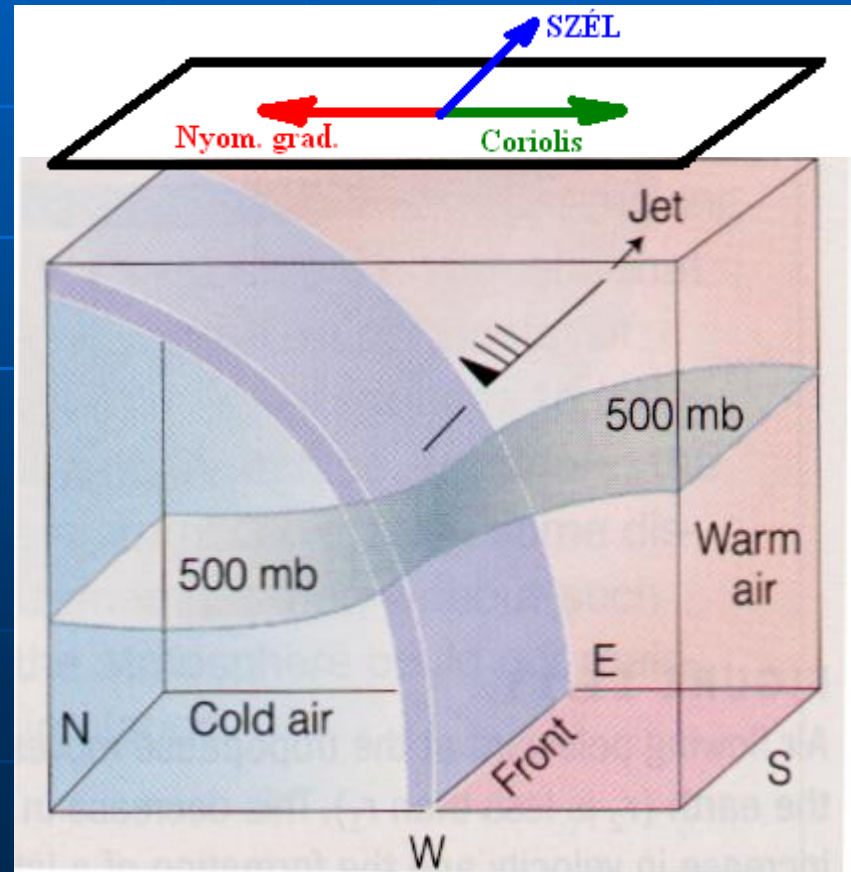
nagysebességű Ny-ról K felé fújó szeleket eredményeznek.

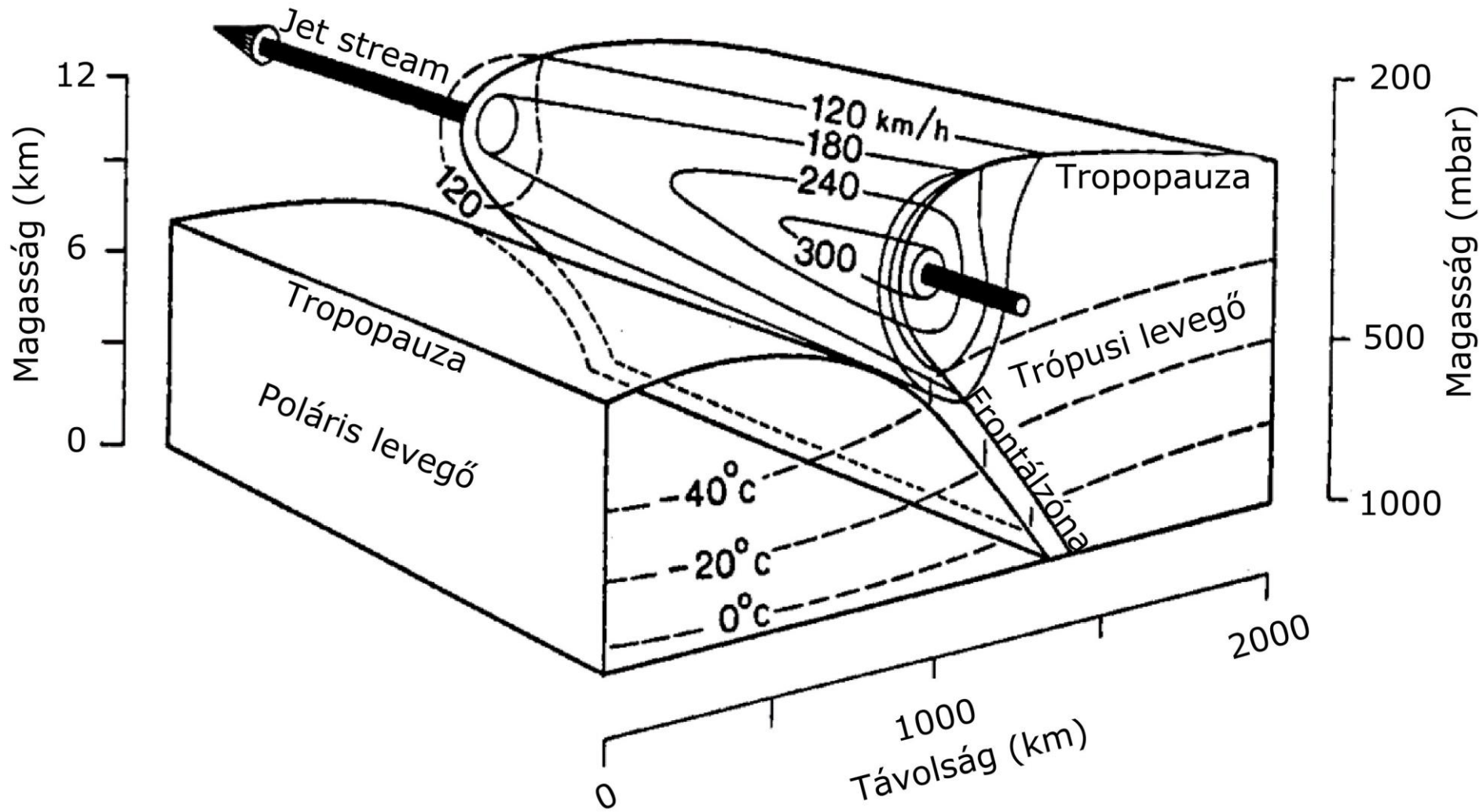
A jet streamek kialakulása

legerősebb: legnagyobb a hőmérséklet különbség => front

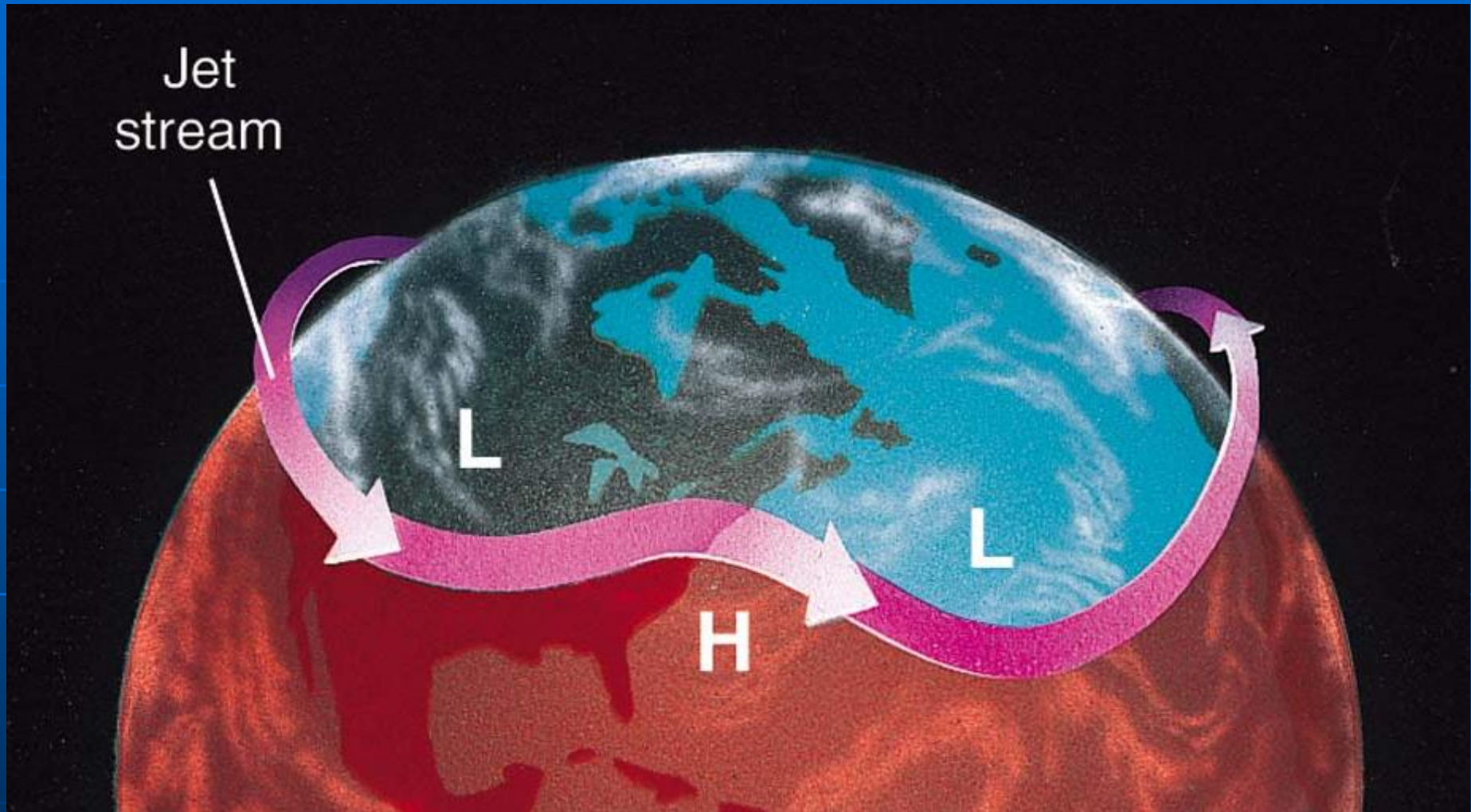
- nyomási gradiens $D \Rightarrow \acute{E}$
- felszín – súrlódási erő
- magasabb – ritkább levegő –
súrlódási erő elhanyagolható
- Coriolis erő $\Rightarrow NY \Rightarrow K$
- Tropopauza: $\approx$ állandó T
-Tropopauza alatt

A jetek szerkezete

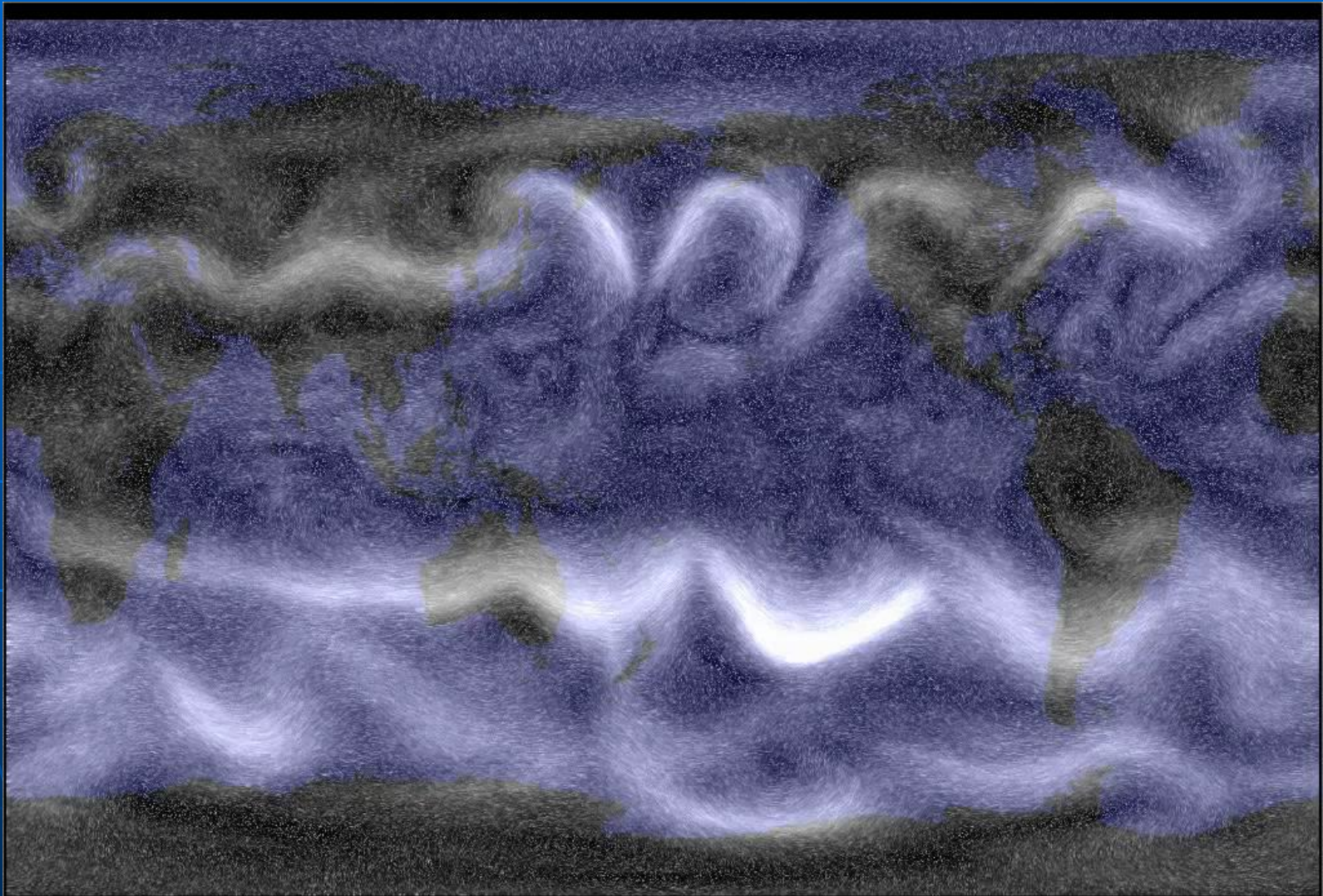

A jetek (PFJ és STJ) a felső troposzférában helyezkednek el, a polár front illetve a szubtrópusi front felett.

Mivel a hőmérsékleti gradiens a front mentén télen a legnagyobb, ezért a futóáramláson belüli szélsőségek is ekkor a legnagyobbak.

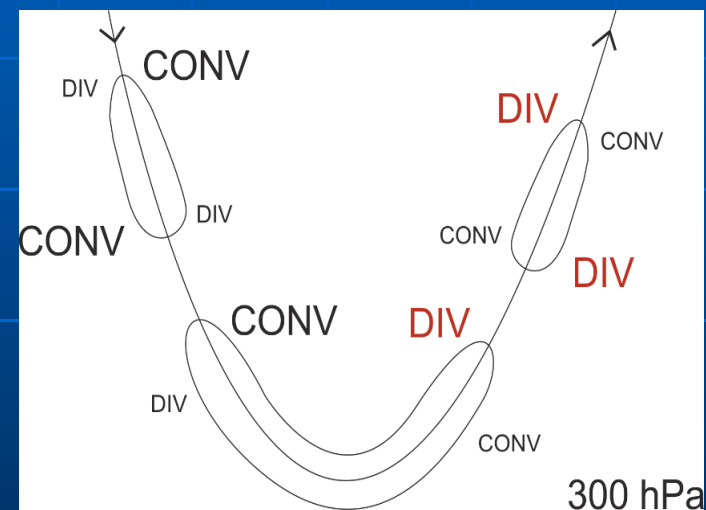
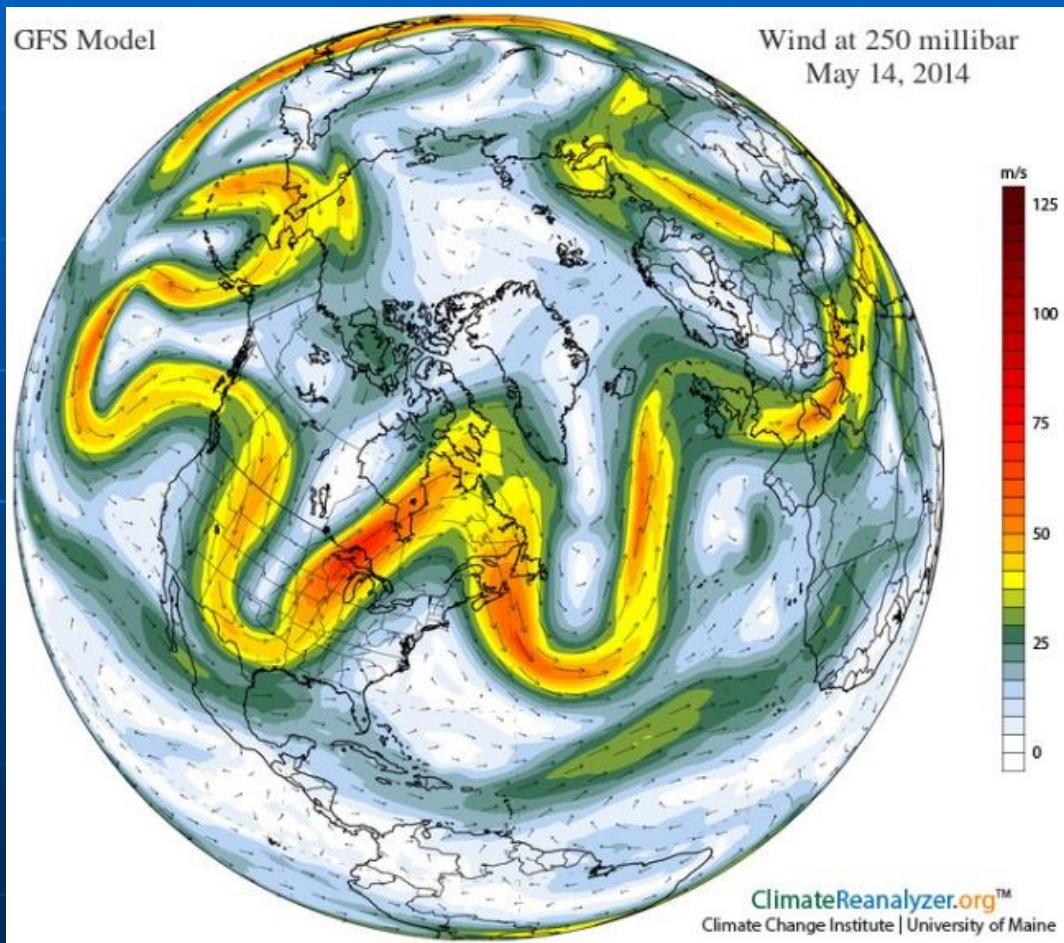
Jet stream

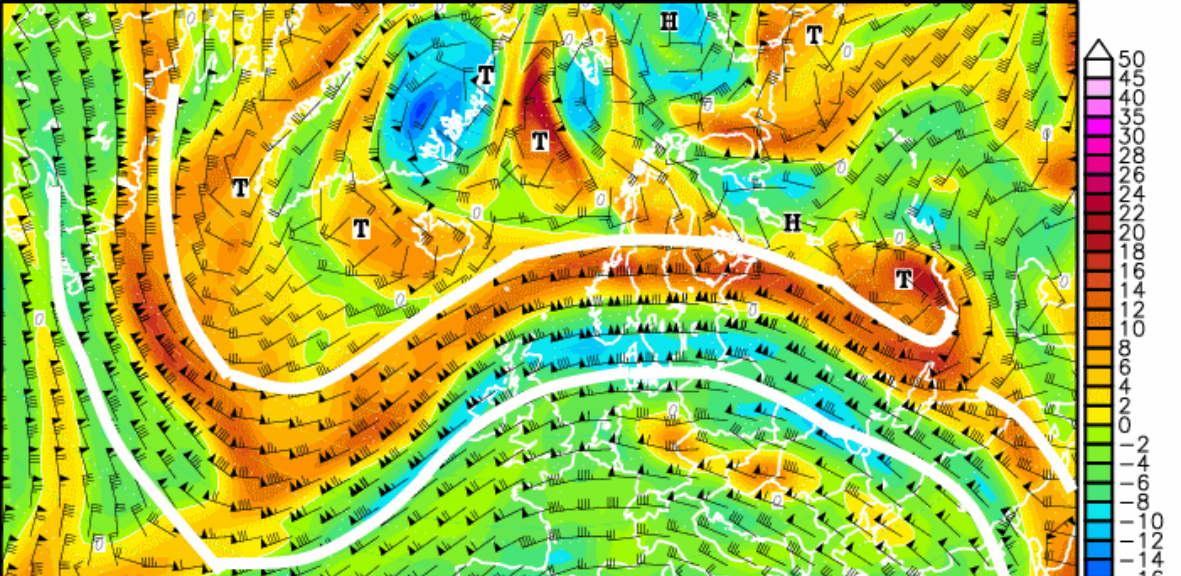

200 hPa wind

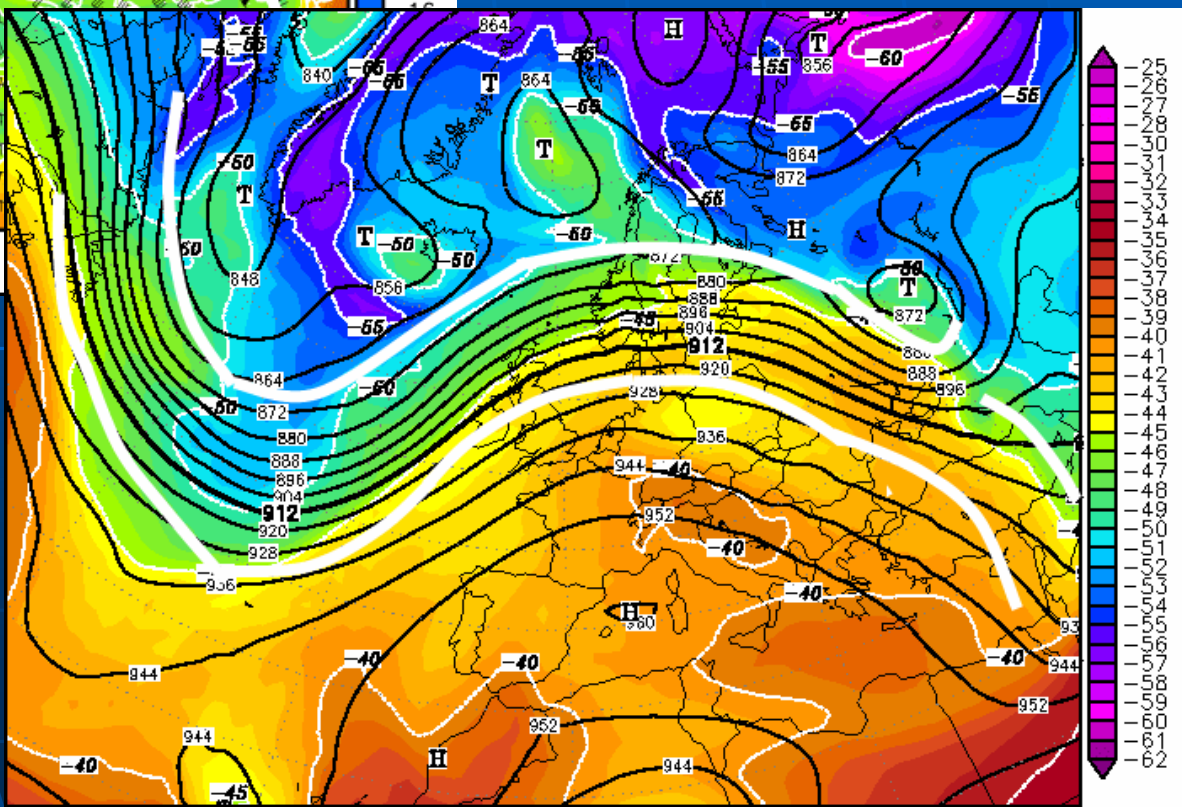
Tue Aug 31 12:15:00 2004

Jetek áramlási tulajdonságai

300 hPa Wind [kn] (Max: 220 kn), Relative Vorticity [$10E-5/s$]
 Mittwoch, 11-11-2015 06 UTC (GFS) (Analyse)

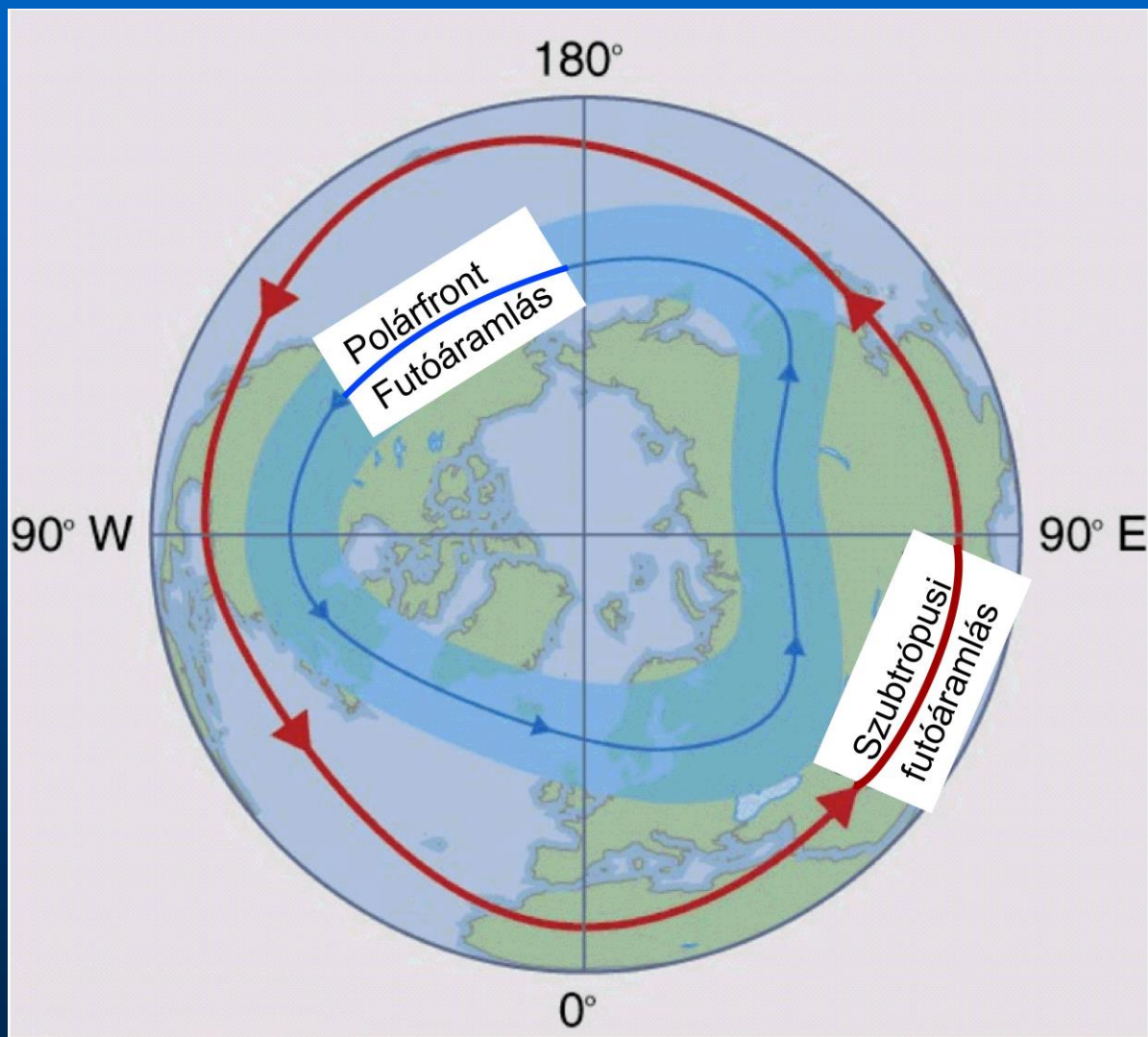

300 hPa Geopotential [gpdam], Temperatur [Grad C]
 Mittwoch, 11-11-2015 06 UTC (GFS) (Analyse) © www.wetter3.de

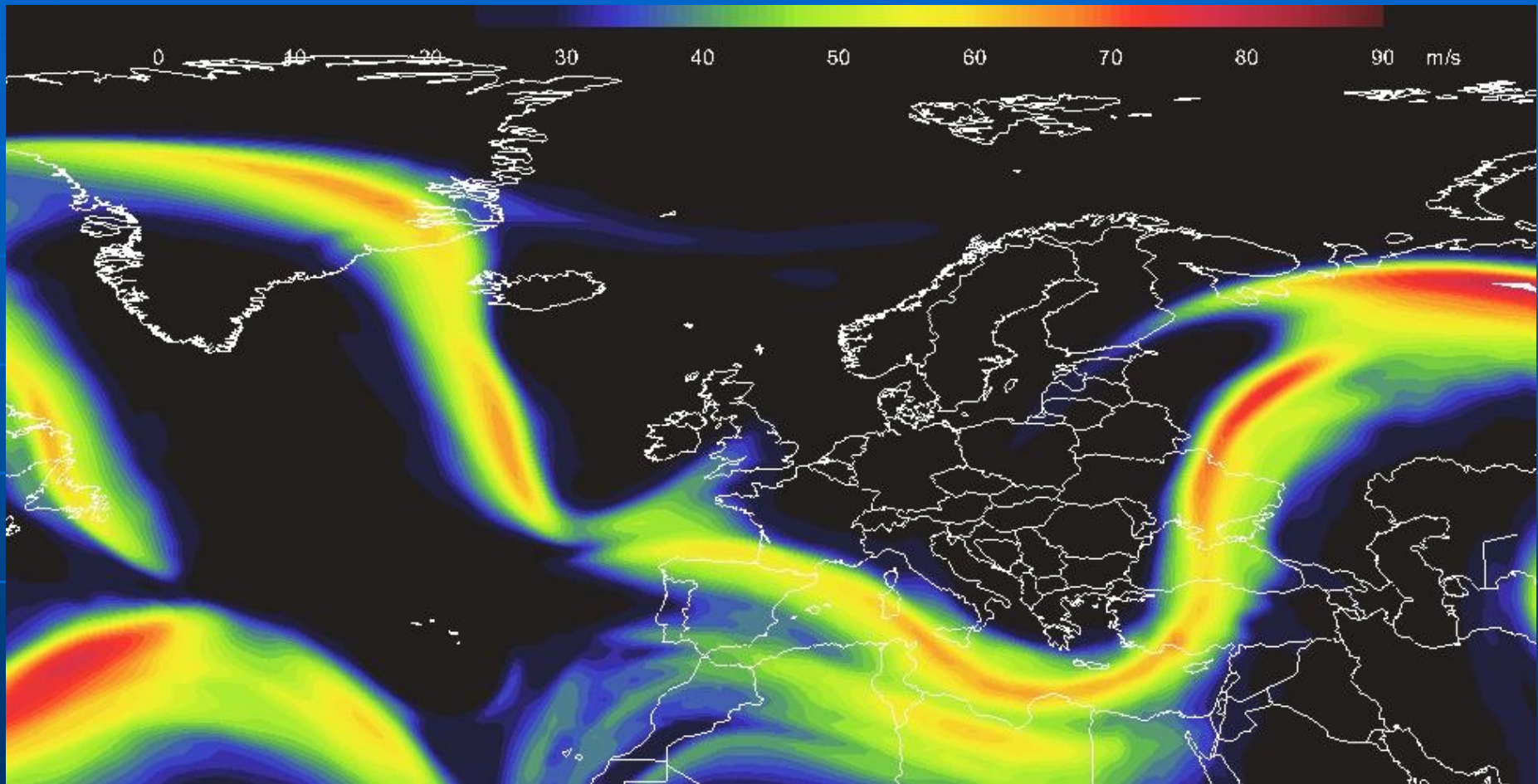
A JETEK ÁLTALÁNOS ELHELYEZKEDÉSE AZ ÉSZAKI HEMISZFÉRÁN

A cellák rendszerében 2 nyugatias jet:

- A frontálzónák és a tropopauza szögletében helyezkednek el,
- Mindkét jetnél törik a tropopauza,
- Míg a szubtrópusi mindig ugyanott helyezkedik el, addig a poláris széles sávban mozog (évszakosan)

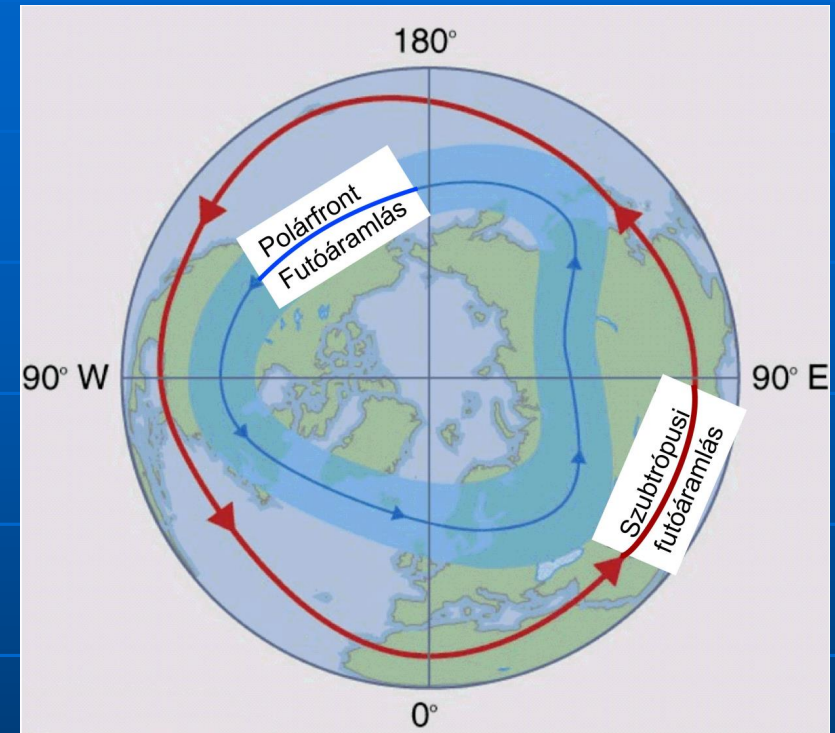
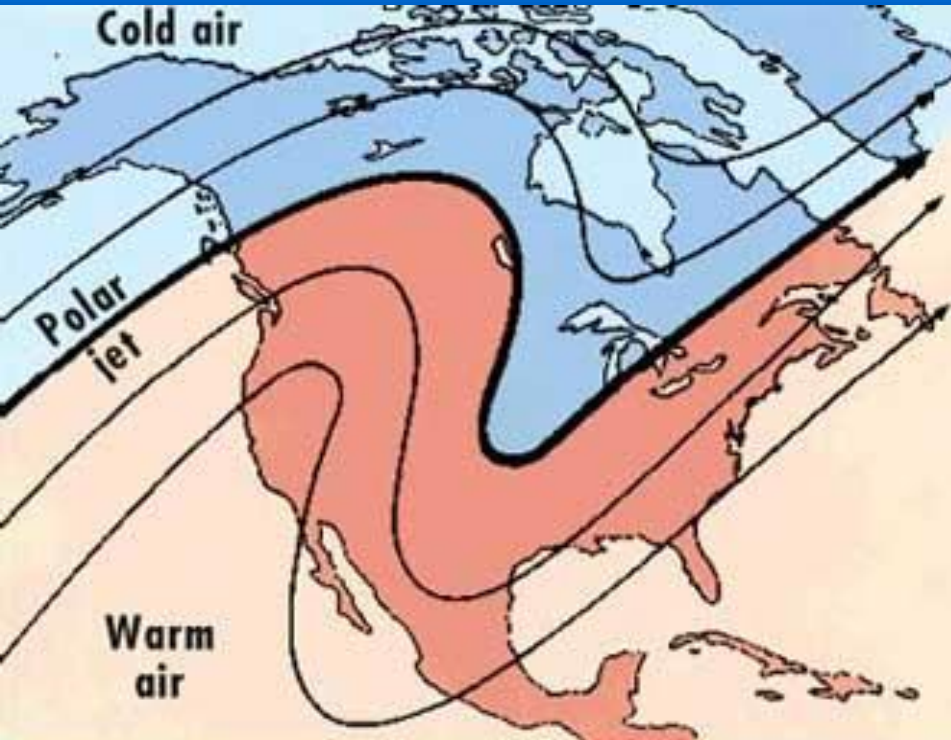

Egyesülő poláris és szubtrópusi jet, a 300 hPa nyomási szint szélmezejében

A poláris jet áramlása (a poláris front felett) nagy hullámokat (meandereket) ír le, s nyugatról keletre halad. Ezek a *Rossby* hullámok.

A Rossby hullámok kialakulása és felbomlása

Rossby-hullámok

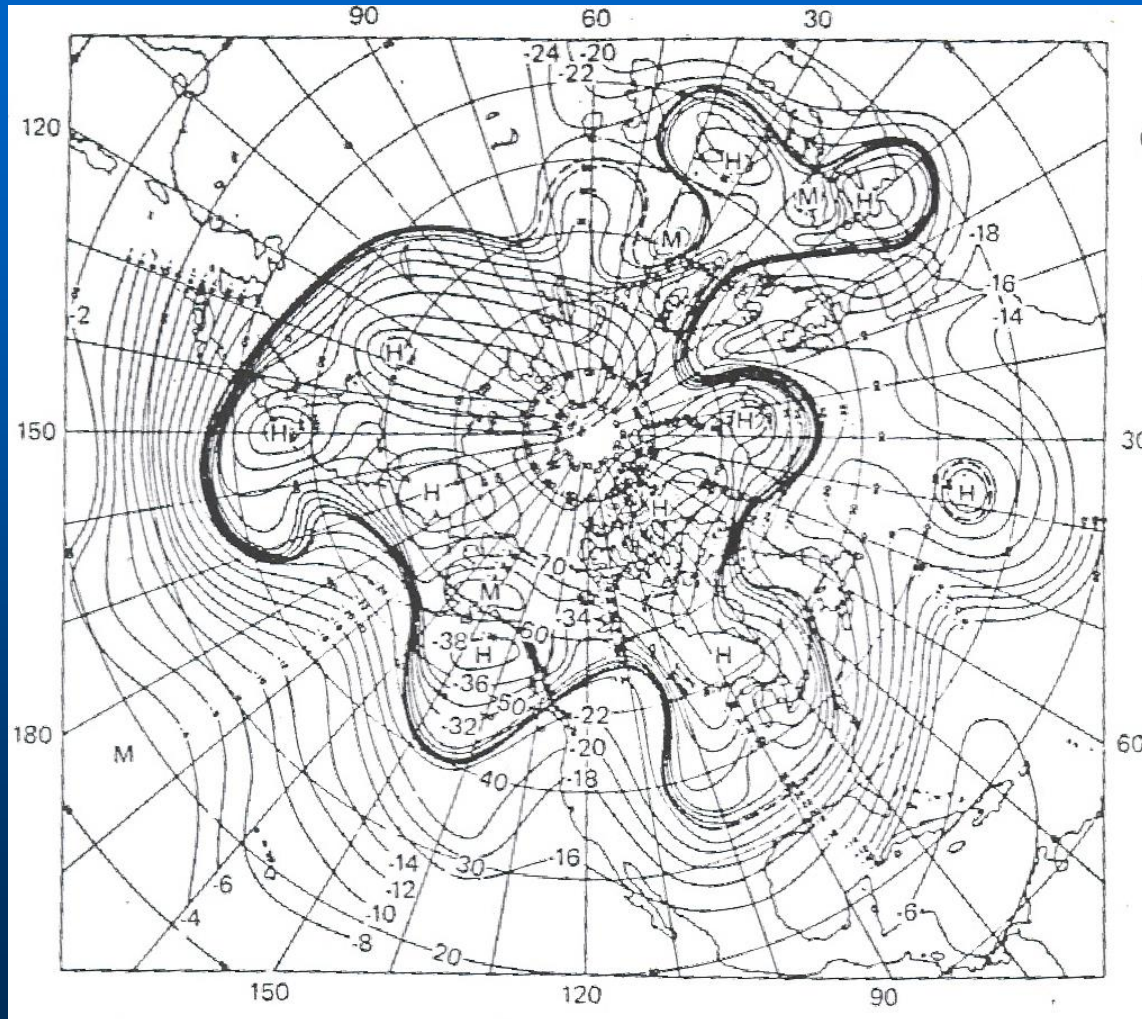
Inerciális hullámok: a Coriolis-erő hatására (φ szerinti változása miatt) vízszintes síkban kialakuló hullámmozgások.

Jelentős amplitúdójúak, az időjárás kialakulásában alapvető fontosságúak.

A **ciklonok és anticiklonok fejlődése és áthelyeződése** a Rossby-hullámok amplitúdójában és helyzetében bekövetkező változás.

Minden földrajzi szélességen azonos idő alatt tesznek meg egy kört $\Rightarrow$ **fázisban maradnak.**

A poláris frontálzóna elhelyezkedése

Az 500 hPa-os magassági szint hőmérsékleti eloszlása

Forgókádas kísérlet

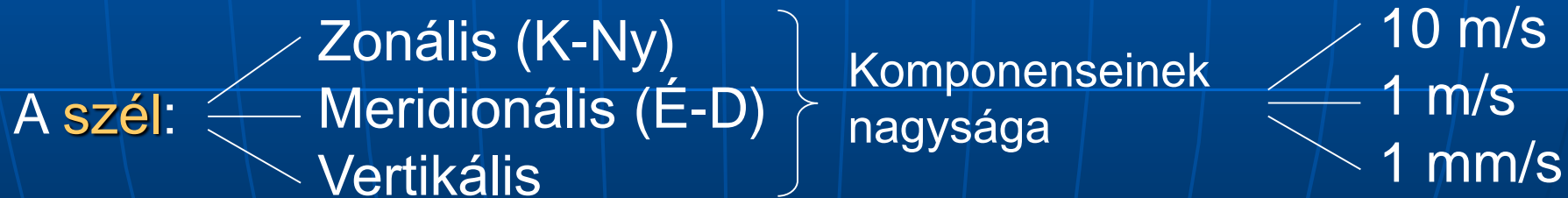
**TAPASZTALATI TÉNYEK AZ
ÁLTALÁNOS CIRKULÁCIÓRÓL
(MÉRÉSEK EREDMÉNYEI)**

TAPASZTALATI TÉNYEK - MÉRÉSI REDMÉNYEK

A troposzféra és a magasabb légrétegek uralkodó szelei:

Adatok: rádiószondákkal és meteorológiai rakétákkal az alsó 100-200 km-ről (T, q, V)

Szabadlégekőri megfigyelések szerint:

Általános cirkuláció: ~ keleties/nyugatias szélövek földgömbi eloszlása, ezek évszakos változásai

TAPASZTALATI TÉNYEK - MÉRÉSI REDMÉNYEK

Megfigyelések:

A) Troposzférában: 3 jellegzetes szélöv:

⇒ **Trópusi övben – Keleties szelek uralkodó jellege**

/A keleties szél függ a földrajzi szélességtől

- Egyenlítőnél 12 km-ig K-ies
- 20°-os φ -nél 5-6 km-ig K-ies
- 25-30°-os φ -nél 1-2 km-ig K-ies/

⇒ **Mérsékelt övben – Nyugatias szelek**

/Nyáron egészen a sarkokig Ny-ias

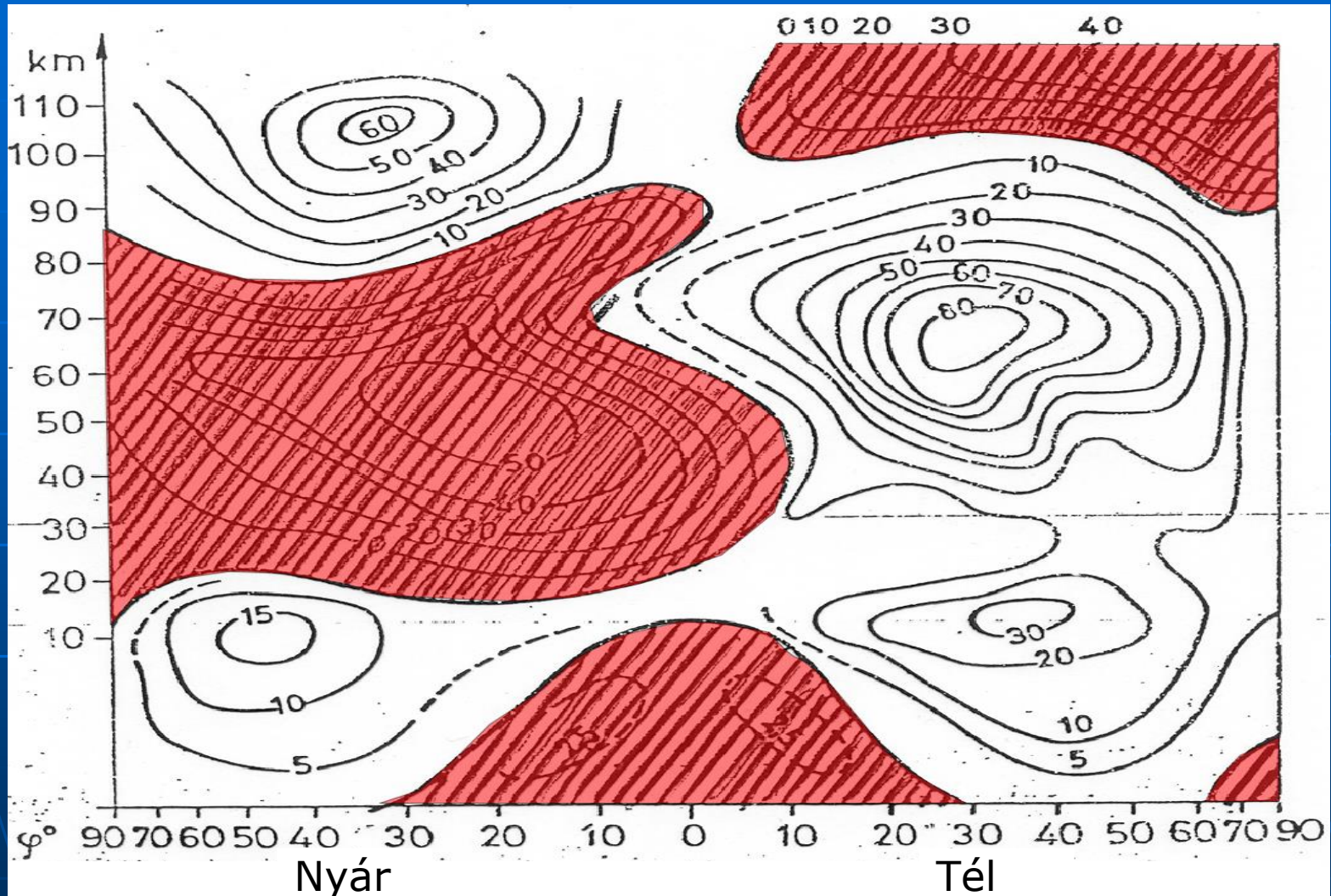
Télen a pólusok területén ismét K-ies szelek (1-2 km)/

A magasban a Ny-ias áramlás kiterjed É-D irányokba.

A felső rétegekben az egész Földön uralkodóvá válik a Ny-ias szélirány

TAPASZTALATI TÉNYEK - MÉRÉSI REDMÉNYEK

Az eredő szél zonális összetevői (m/s)

 Keleties
áramlás

 Nyugatis
áramlás

TAPASZTALATI TÉNYEK - MÉRÉSI REDMÉNYEK

⇒ **Tropopauza:** kb. 8-12 km magasságban ($\varphi = 30-40^\circ$ -on)

Futóáramlások (jet stream): az egész Földet körülfolymja, helyzete évszakonként változik:

- Nyár: $\varphi = 40-42^\circ$
- Tél: $\varphi = 30-34^\circ$

B) Sztratoszféra:

Szélirányok évszakos átváltódása:

- Nyári félgömbön – Keleties szelek
- Téli félgömbön – Nyugatias szelek

**12 km-re feljuttatott ballon által megtett út 33 nap alatt
(a felső légrétegekben NY-ias áramlás)**

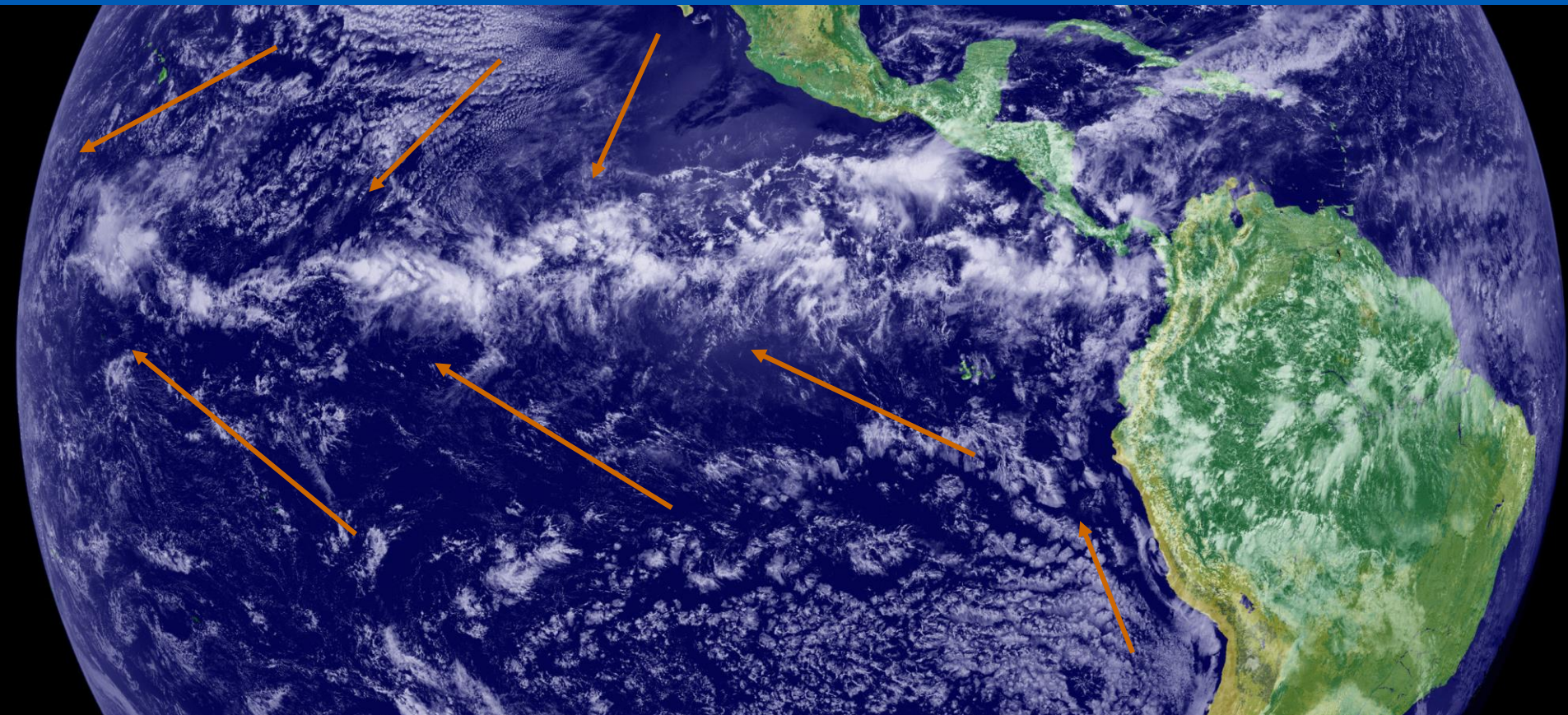

AZ ITCZ
(TRÓPUSI ÖSSZEÁRAMLÁSI VONAL)

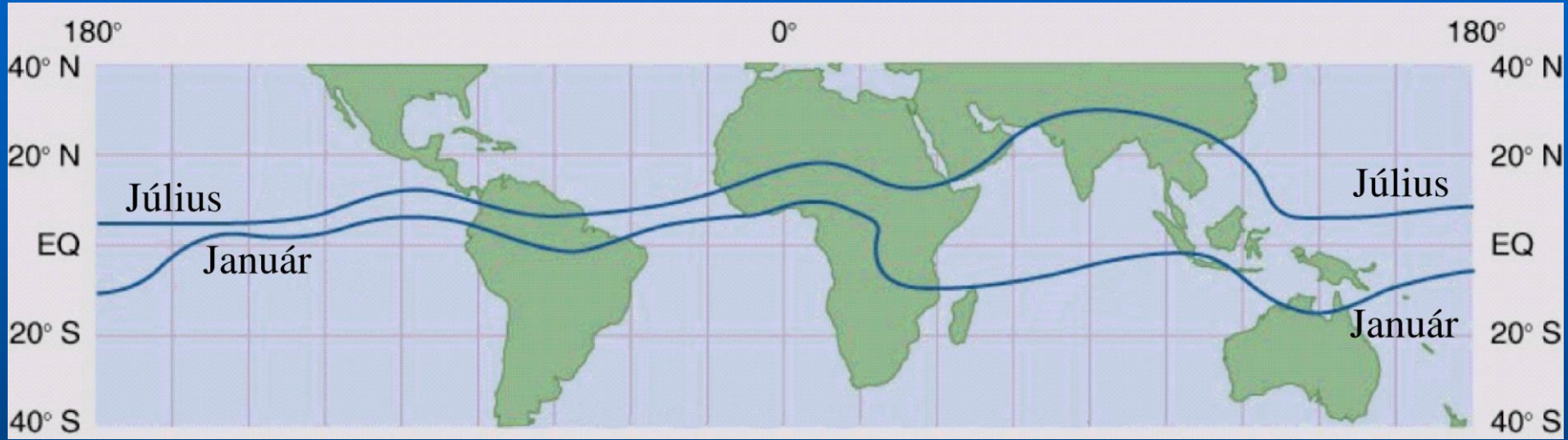
/A legalacsonyabb nyomású pontokat
összekötő vonal/

Konvergencia, avagy összeáramlás

A trópusi összeáramlási zónán belül (ITCZ), ahol az északi és a déli féltekéről származó levegő összeáramlik.

Az ITCZ és a Hadley-cella évszakos mozgása

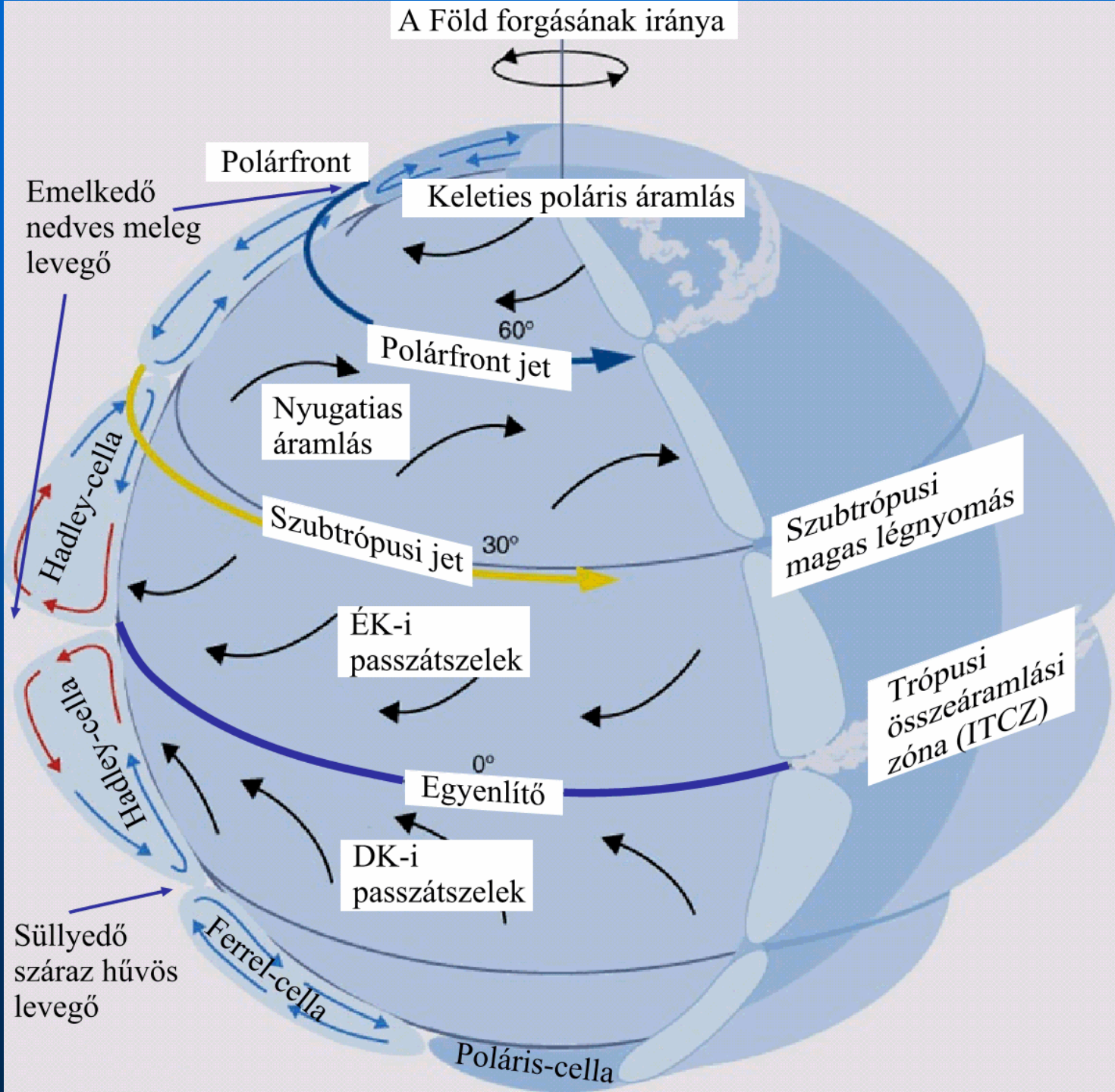

Ez irányítja a trópusi csapadékszrendszereket.

A felszíni konvergencia

az ITCZ mentén a trópusokon és a polárfrontnál:

a levegő felemelkedik, a légnyomás lecsökken.

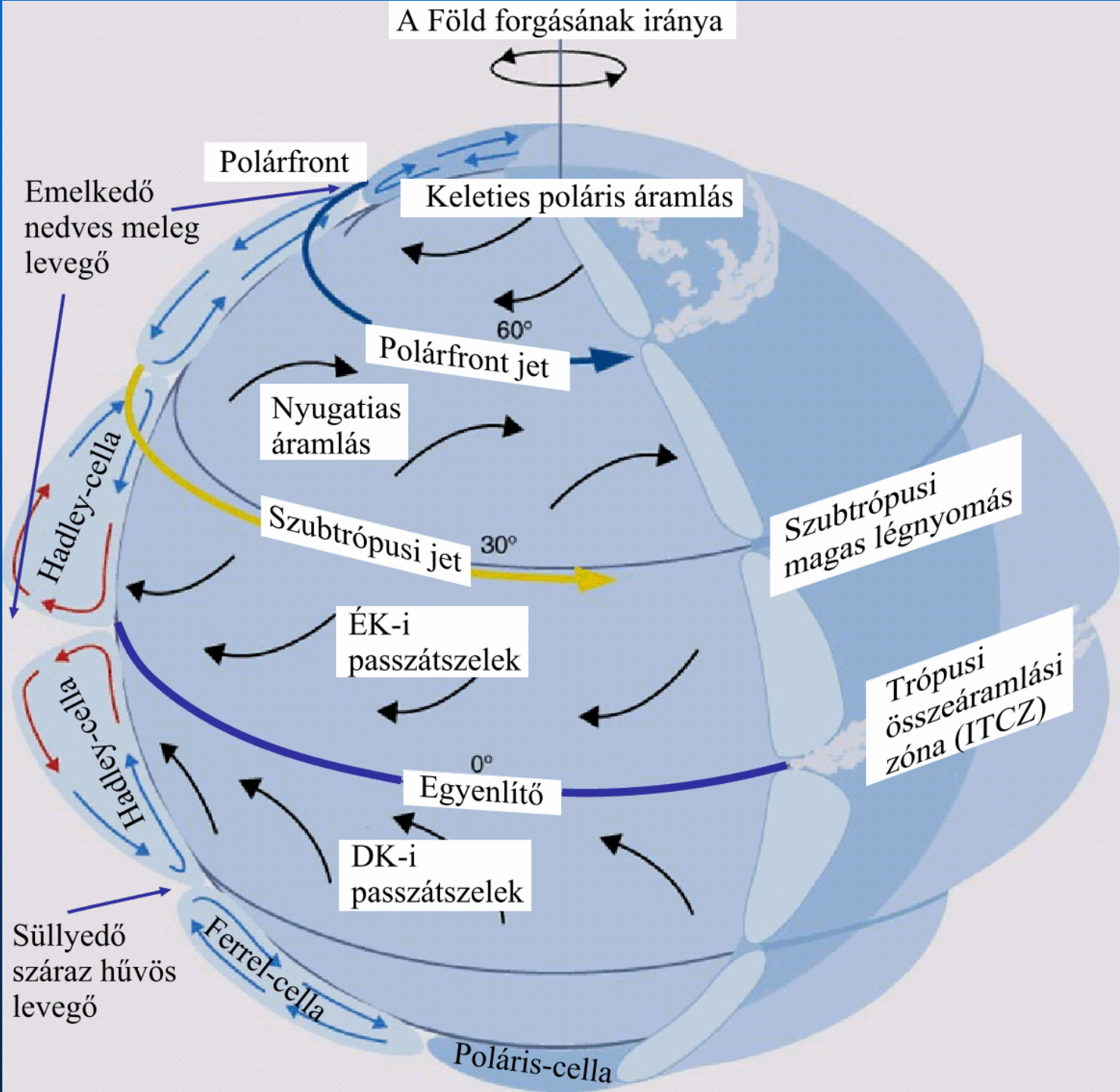

A felszíni divergencia

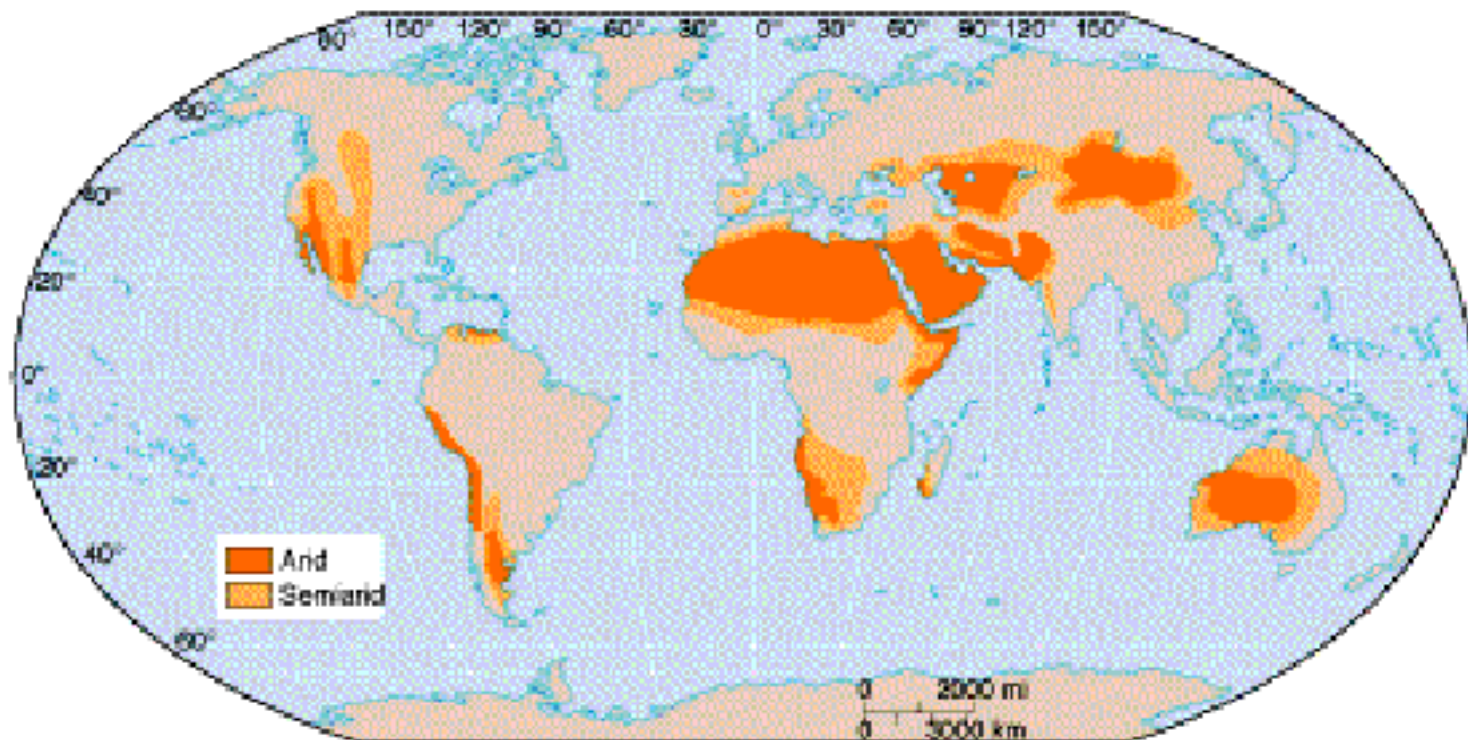
~ 30° mentén és a sarkoknál:

a magasban lévő konvergencia miatt a levegő a felszínen itt süllyed, a légnyomás emelkedik.

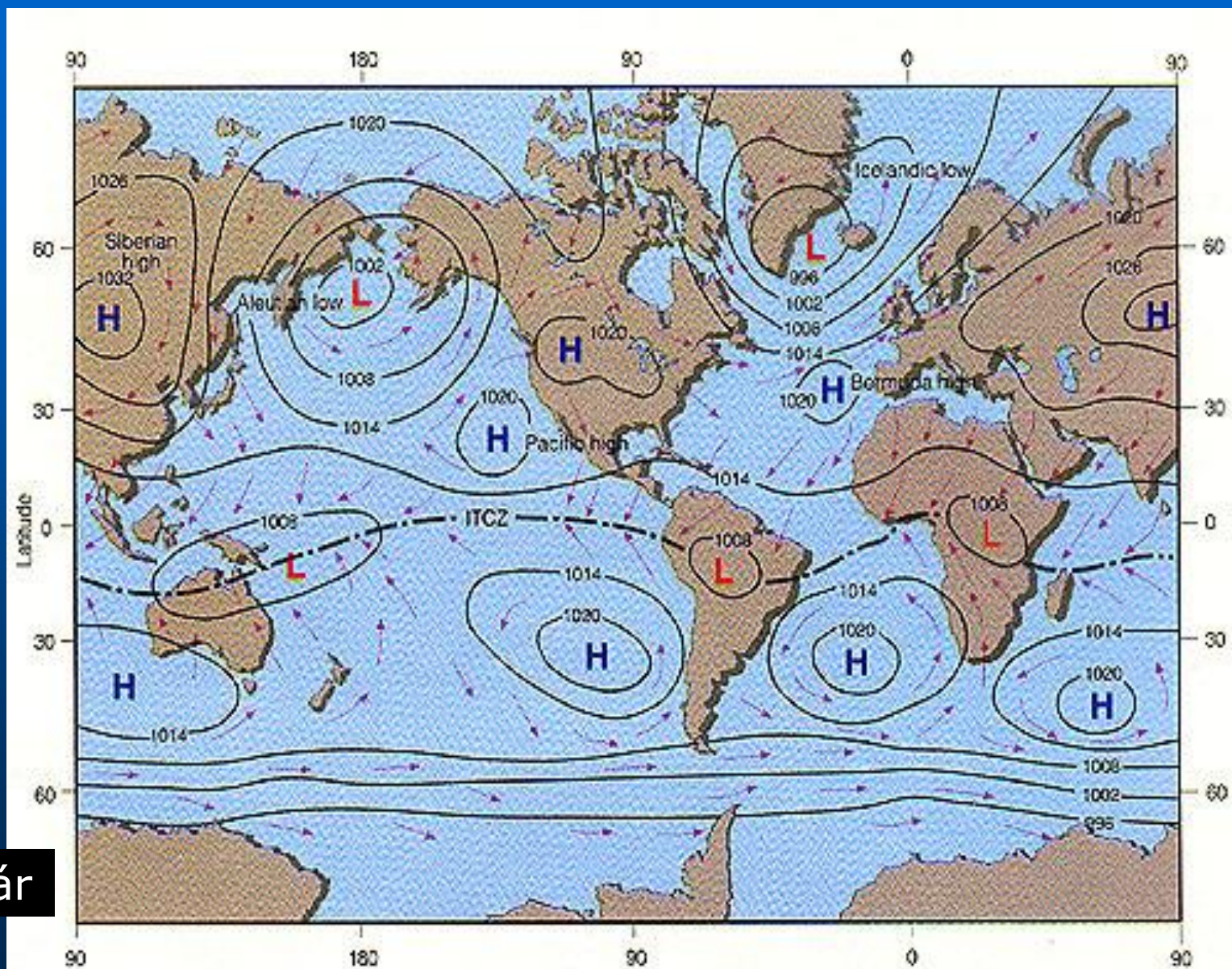

A süllyedő levegő hatására létrejövő felhőtlen és alacsony csapadékú területek

Arid Regions

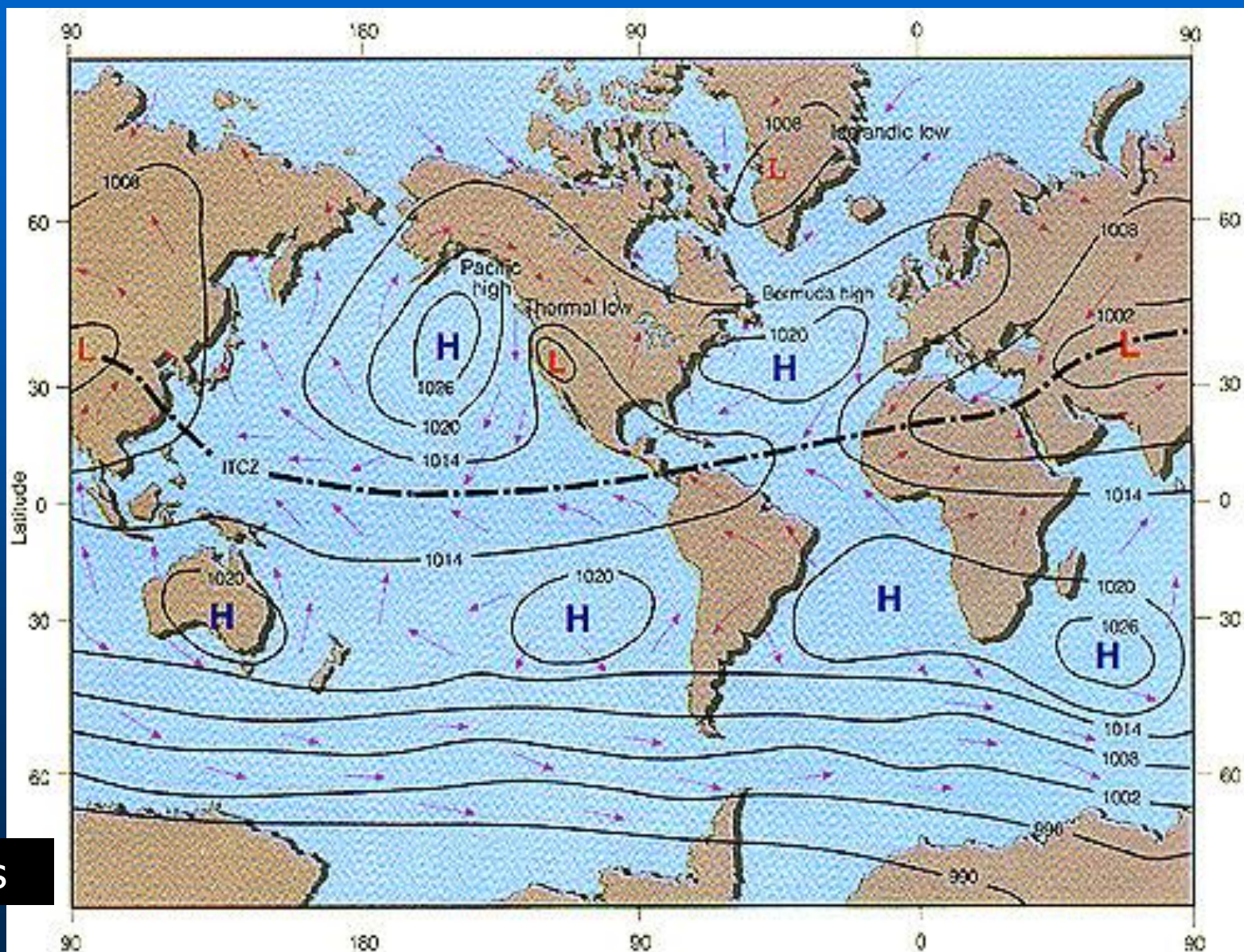

Globális általános légkörzés - megfigyelések

Január

Globális általános légkörzés - megfigyelések

Július

Megfigyelések alapján:

Az ITCZ és a főbb szélövek januárban Délre, júliusban Észak felé mozognak.

Óceán:

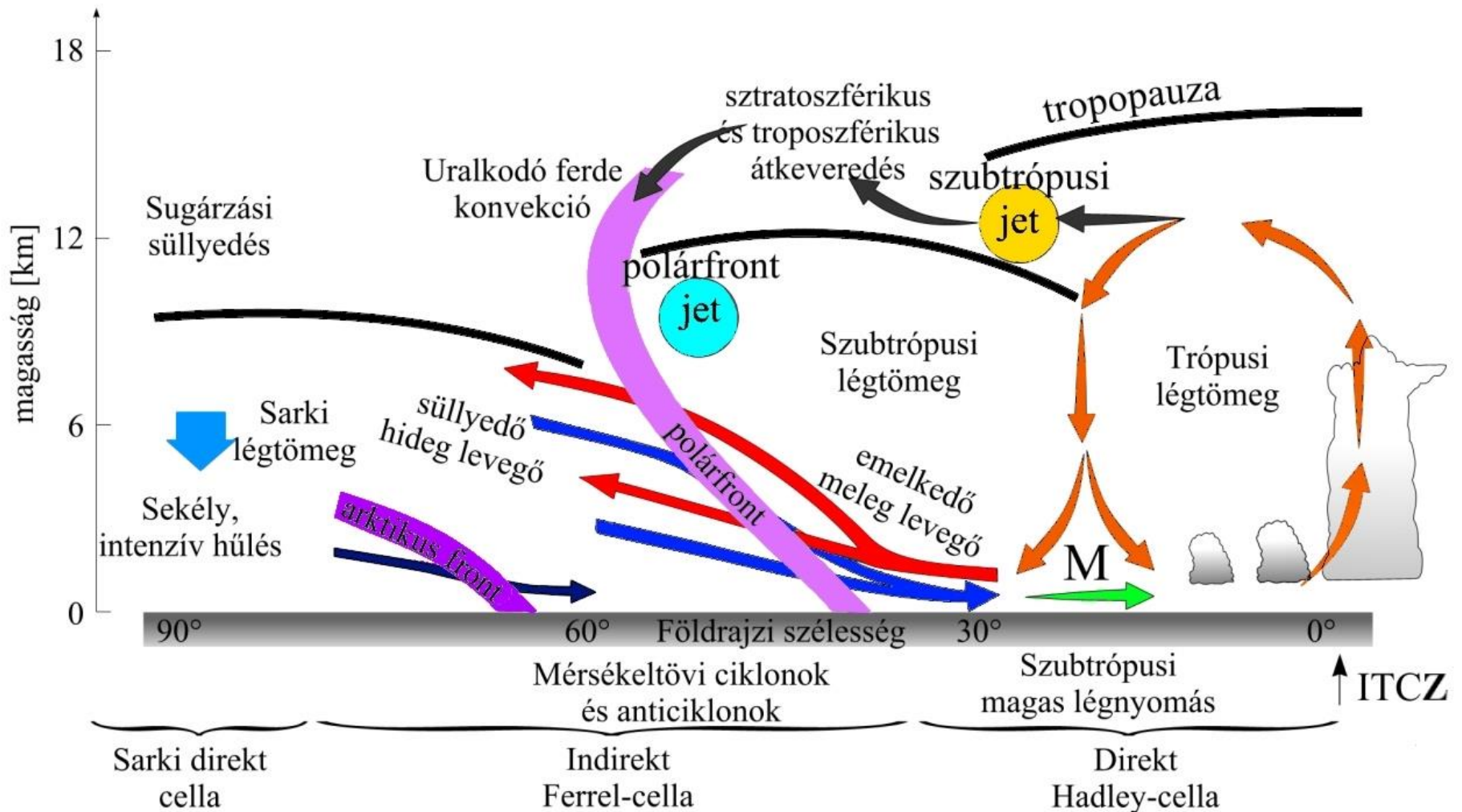
- A szubtrópusi magas nyomású területek nyáron erősebbek [*Pacifikus*, *Bermuda*]
- A közepes szélességek alacsony nyomású területei télen erősebbek [*Aleuti*, *Izlandi*]

Szárazföld

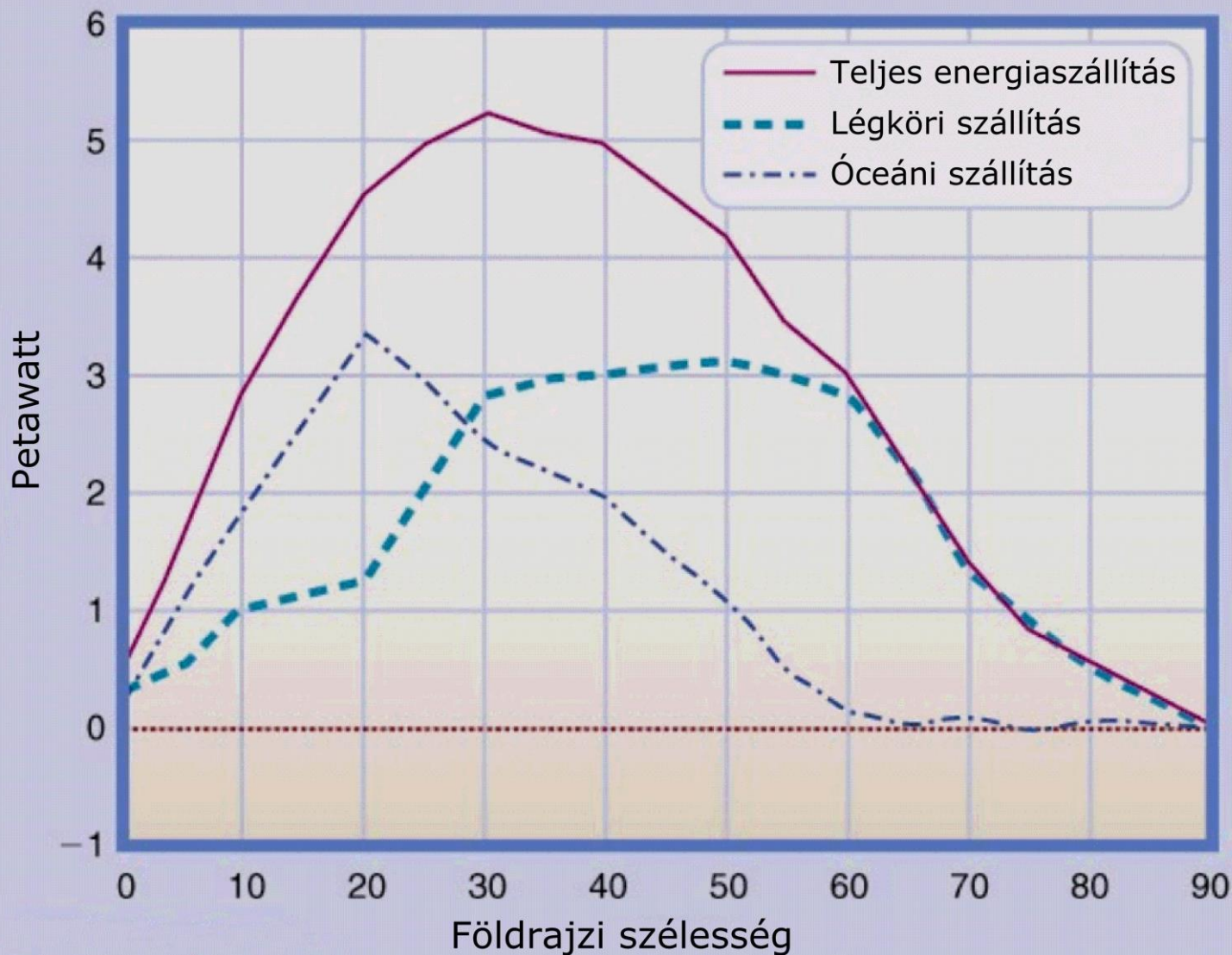
- A szubtrópusi magas nyomású területek télen [*Sonora*, *Pakisztán*]
- A közepes szélességek alacsony nyomású területei nyáron [*Szibériai*]

A MÉRSÉKELT ÖV LÉGKÖRI CIRKULÁCIÓJA

Mérsékelt övi cirkuláció

Ezek a frontok, mérsékeltövi ciklonok szállítják a sarkok irányába az energiát. Erre a kiegyenlítésre a földrajzi szélességekre érkező egyenlőtlen besugárzás miatt van szükség.

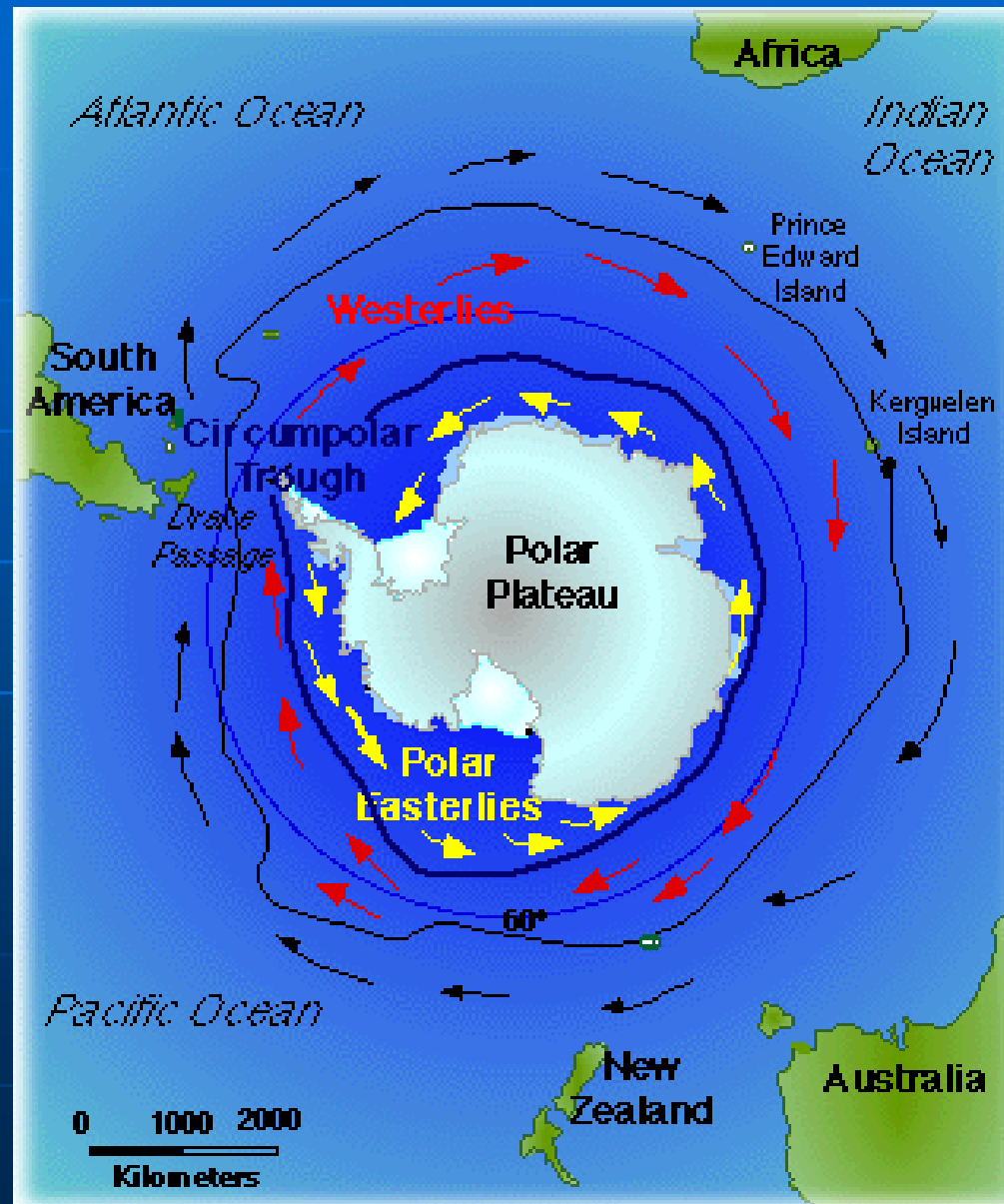

Poláris cirkuláció

A sarkok közelében, a poláris cellán belül nagyon hideg keleties szelek fújnak a felszínen (cirkumpoláris szelek).

A front túlsó oldalán, az alacsonyabb szélességeken melegebb nyugatias szeleket találunk.

A Polár Front két oldala között nagy a hőmérséklet különbség (hőmérsékleti gradiens).

AZ ÓCEÁNOK CIRKULÁCIÓJA

- Az Egyenlítő és a Pólus közötti összes energia-cserének 40 %-át képviselik.

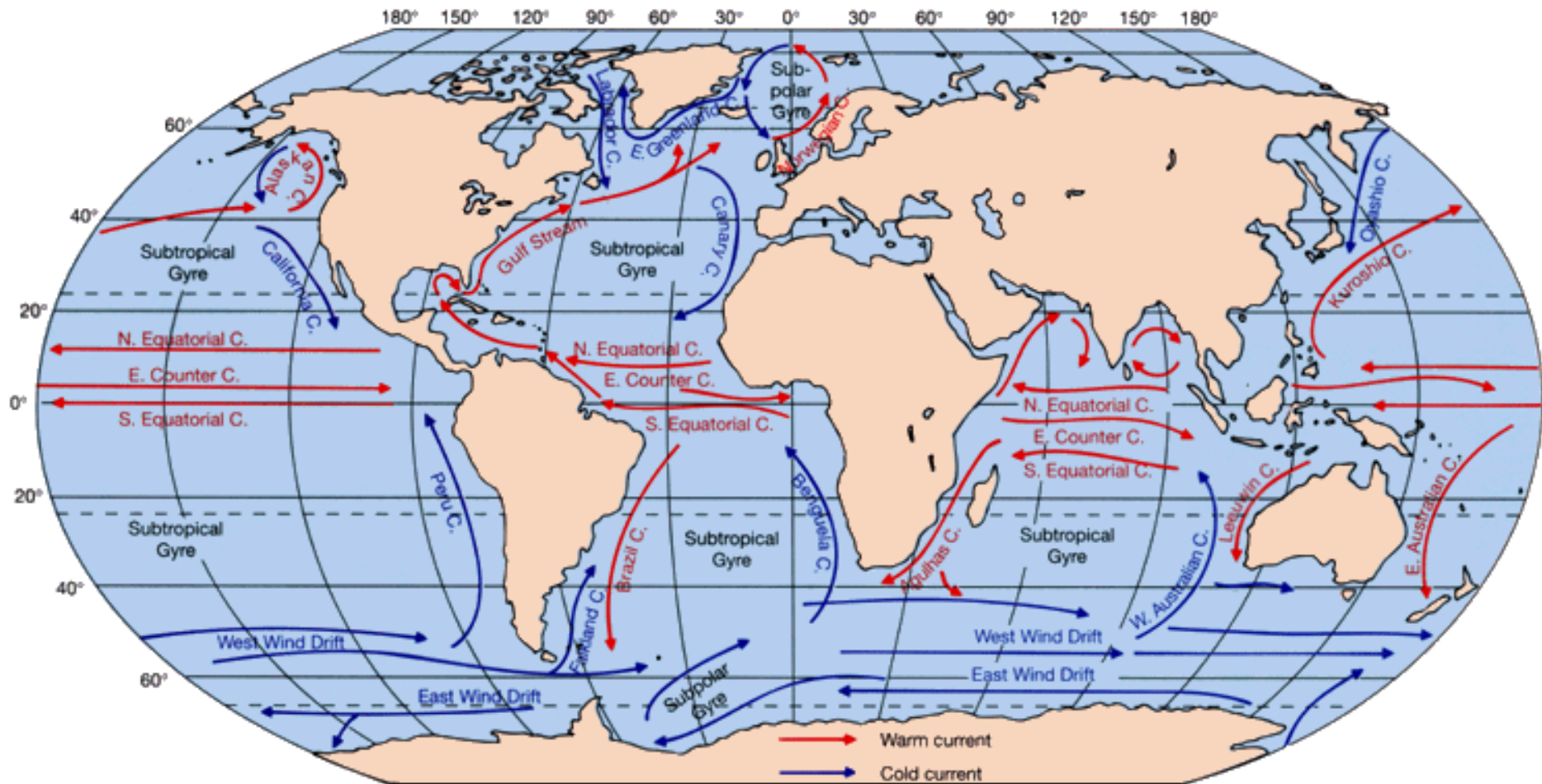
- Átlaghőmérséklete 5,7 °C, Troposzféráé -17°C

⇒ NAGY HŐENERGIA VAN ELRAKTÁROZVA!

- **Cirkulációját meghatározza:**

- a sugárzás egyenlőtlen eloszlása (+ Coriolis-erő)
- a légkör cirkulációja
- a kontinensek elhelyezkedése
- a sókoncentrációk különbségei (sűrűségkülönbséget eredményez)
- az albedója
- **Átlagos sókoncentráció** a felszínen: 34,84 ‰
Ez a térítőknél max. a csapadék és a párolgás arányának köszönhetően.
- Egy átlagos tengerfelszíni áramlás 19 m/s,
vízhozamuk: 10^8 - 10^9 m³/s

Szél által hajtott felszíni áramlatok Februárban és Márciusban

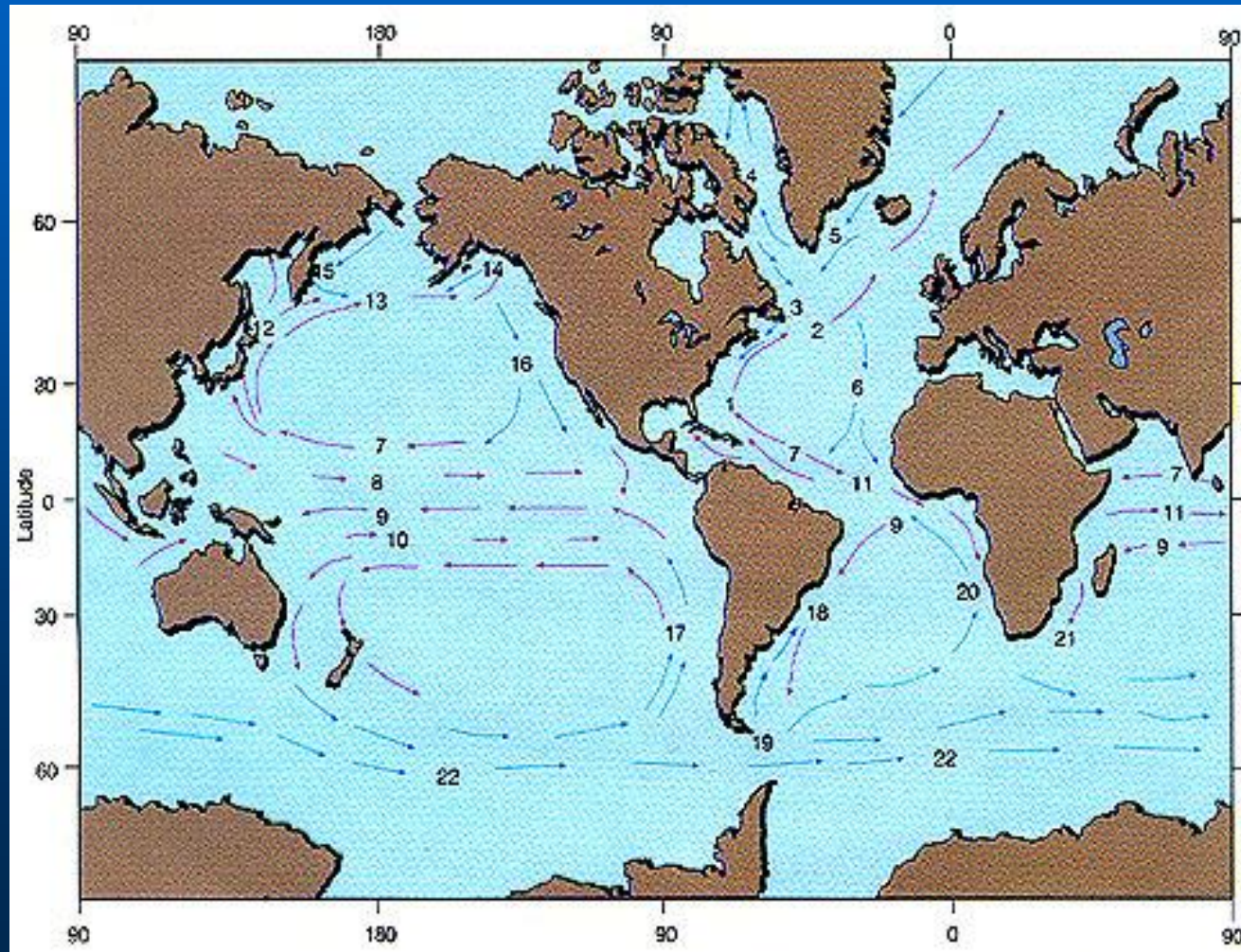

Globális szélrendszerek és óceánfelszíni áramlások

*Az óceáni áramlatok tükrözik a globális szélmintát,
Nagyon lassúak a jóval nagyobb súrlódás miatt.*

Néhány fontosabb áramlás:

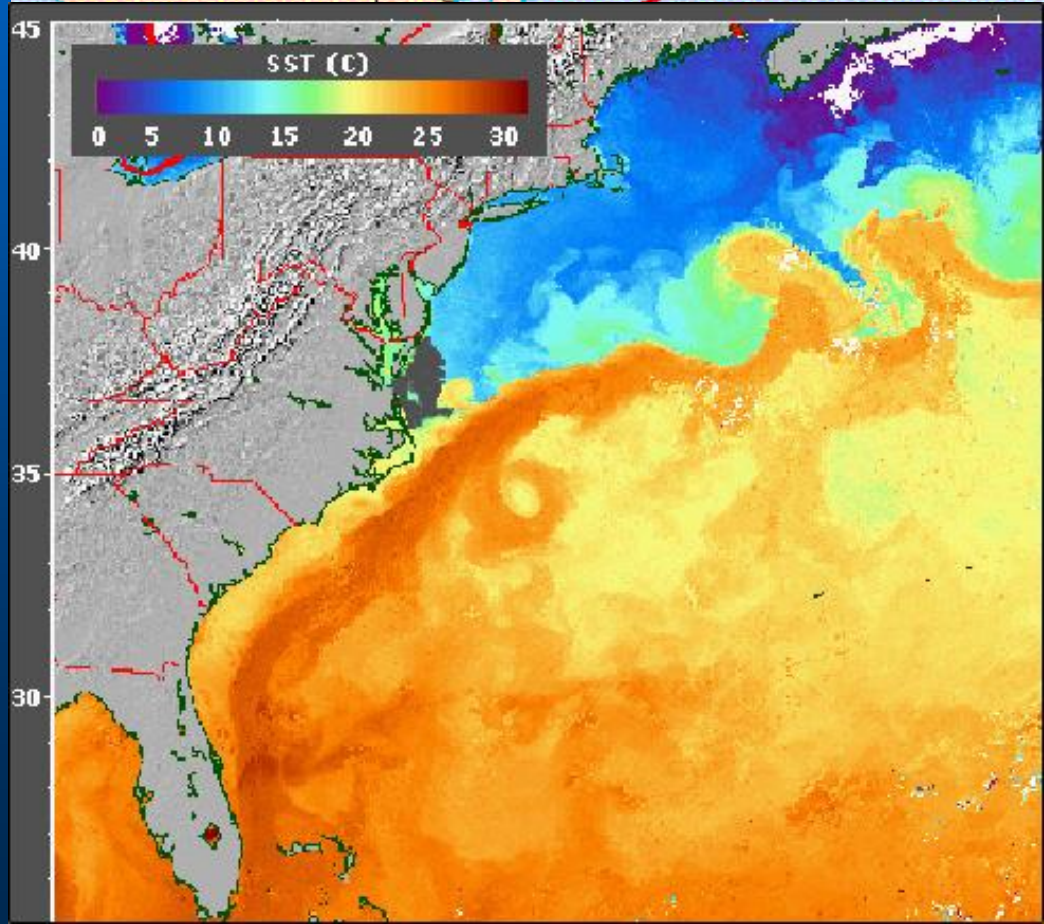
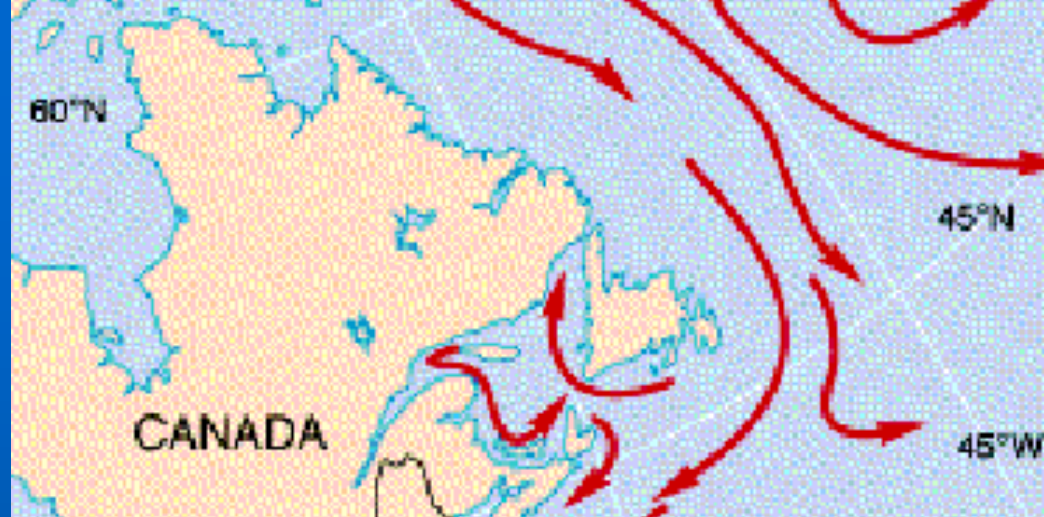
1. Golf Áramlás
2. É. atlanti
3. Labrador
16. Kaliforniai
17. Humbolt
22. Nyugati Szél

A Golf áramlás és az Észak-atlanti áramlás

A Golf áramlás által észak-nyugatra, Európa felé szállított meleg vizek felmelegítik a felettük lévő légtömegeket.

E melegedés következtében Európa egy sokkal enyhébb klímát élvezhet, mint ezen a földrajzi szélességen különben lenne.

Köszönöm a figyelmet!

